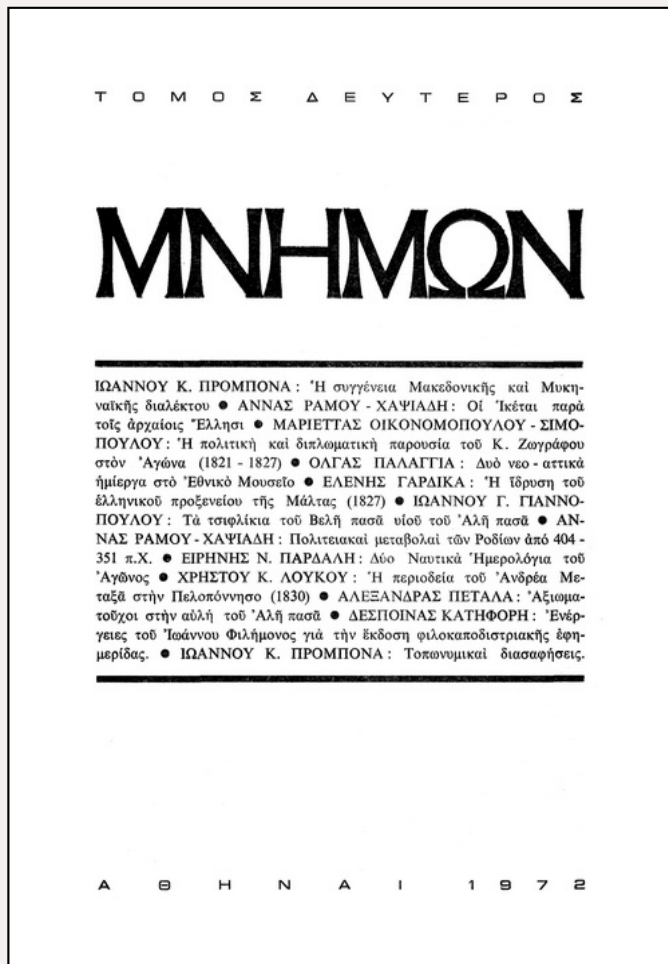

Μνήμων

Τομ. 2, 1972

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ (1821-1827)

ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΥ -
ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΕΤΤΑ

<http://dx.doi.org/10.12681/mnimon.140>

Copyright © 1972

To cite this article:

ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΥ - ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. (1972). Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ (1821-1827). *Μνήμων*, 2, 81-104.

doi:<http://dx.doi.org/10.12681/mnimon.140>

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ (1821 - 1827)

Ἡ πολιτική ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καὶ οἱ κύριες μορφές τῆς ἔχουν ἀρκετὰ ἀπασχολήσει τὴν ἔρευνα. Ὡστόσο τὸ ὕλικὸ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι πάντα πολὺ πλούσιο, οἱ πηγές ἀρκετὰ ἀνεκμετάλλευτες καὶ οἱ δρόμοι ποὺ ὁδηγοῦν στὴν ἐξακρίβωση τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος ποικίλοι. Συνήθως βασιζόμαστε στὶς πρῶτες μορφές, στοὺς ἥρωες, καὶ μᾶς διαφεύγει πῶς, πολλὰς φορές, πρόσωπα μὲ μειωμένη ἱστορική προβολή, πρόσωπα δευτερεύοντα, μποροῦν νὰ μᾶς δια φωτίσουν πληρέστερα.

Ὁ πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης Κωνσταντῖνος Ζωγράφος ἀνήκει στοὺς «ἥσσονες» αὐτοὺς τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ ἀγῶνα. Εἰδήσεις γι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχουν παρὰ ἐλάχιστες, δημοσιευμένες σὲ γενικὲς ἱστορίες τῆς Ἐπανάστασης, σὲ ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν καὶ σὲ εἰδικότερες μελέτες. Τὶς περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν πολιτικὴν του θέση στὸν ἀγῶνα μᾶς δίνουν λίγα προσωπικά του γράμματα, μερικὲς ἀναφορές του, καθὼς καὶ διάφορες μνεῖς γι' αὐτόν, σκόρπιες σὲ δημοσιευμένα καὶ ἀνέκδοτα ἀρχεῖα.

Ἡ παρουσία τοῦ Ζωγράφου στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα εἶναι δευτερεύουσα καὶ σχεδὸν ἀσήμαντη· ἀργότερα, μετὰ τὸν Καποδίστρια, θὰ ἀποκτήσῃ ὑψηλὰ ἀξιώματα καὶ μεγαλύτερη ἐπιρροή. Ἀξίζει ὥστόσο νὰ ἐξετασθοῦν τὰ πρῶτα βήματα τῆς πολιτικῆς καὶ διπλωματικῆς του σταδιοδρομίας μέσα στὸν ἀγῶνα, σὲ σχέση πάντα μὲ τὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις τῆς περιόδου ἐκείνης, ὥστε ἡ ἐρμηνεία τῆς μετέπειτα πολιτικῆς του νὰ εἶναι εὐκολώτερη καὶ ὀρθότερη.

Στὴν ἐργασία αὐτὴ θὰ δοῦμε τὸν Κωνσταντῖνο Ζωγράφο σὰν ἓνα χαρακτηριστικὸ ἐκπρόσωπο «πολιτικοῦ» τῆς Ἐπανάστασης. Θὰ τὸν παρακολουθήσουμε ἐκφραστὴ πολιτικῶν ἰδεῶν συντηρητικῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν, μὰ σχεδὸν πάντοτε ρεαλιστικῶν· φορέα τῆς νοοτροπίας καὶ τῆς ἰδεολογίας τῶν δυτικοθρεμμένων Ἑλλήνων καὶ ἀκόμα φατριαστή, ἀγγλόφιλο καὶ μοναρχικό. Κυρίως θὰ ἀναγνωρίσουμε στὴ συμπεριφορὰ του τὴν τυπικὴ ἀντίφασιν, ποὺ ἄλλοτε τὸν ὥθει νὰ συμμετέχῃ σὲ διάφορες μηχανορραφίες, ἐνῶ ἄλλοτε, μὲ σωστὴ κρίση, νὰ καταδικάζῃ κομματικὲς

διακρίσεις καὶ νὰ ἐπιζητῇ ἔνωση τῶν διαμαχομένων μερῶν γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας.

Μὲ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπανάστασης, ἡ δημιουργία τῆς νέας κοινωνικῆς δύναμης —ἐνὸς στρατιωτικοῦ κόσμου ποὺ ὀλοένα ἐνισχυόταν καὶ ἐρχόταν σὲ σύγκρουση, τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ξεσηκωμοῦ, μὲ τὸν παλιὸ κόσμο τῶν προεστώτων-πολιτικῶν— ἔφερε σὰν ἀποτέλεσμα τὸ χωρισμὸ τῆς Ἑλλάδας σὲ πολιτικὲς παρατάξεις (φατρίες), ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὴ διαίρεση αὐτὴ καὶ χαρακτηρίζονταν ἀπὸ τὴν ἐπιρροή ἀρχηγῶν, μέσα σὲ ὀρισμένα τοπικιστικὰ πλαίσια. Στὶς παρατάξεις αὐτὲς ἐντάσσονται ἐνεργὰ οἱ περισσότεροι Ἕλληνες, ἀνάλογα μὲ τὸν τόπο καταγωγῆς τους καὶ τὶς προσωπικὲς τους συμπάθειες. Ἔτσι ὁ Ζωγράφος, γεννημένος στὰ Καλάβρυτα, στὸ χωριὸ Σόλο τοῦ δήμου Νωνάκριδος¹, ἐντάσσεται στὴν παράταξη τοῦ Λόντου-Ζαΐμη, τὴ μία ἀπὸ τὶς δύο φατρίες ποὺ κυριαρχοῦν στὴν Πελοπόννησο², καὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνα ἡ πολιτικὴ τους εὐθυγραμμίζεται. Προσωπικὸς φίλος μὲ τὸν ἀδερφὸ τοῦ Ἀνδρέα, τὸν Ἰωάννη Ζαΐμη, συμπολίτης τῆς οἰκογενείας, ὁ Ζωγράφος, ἂν καὶ ἱκανὸς πολιτικὸς μὲ ἀξιόλογη παιδεία, χρειάζεται ἓνα «σύμμαχο» σὰν τὸν Ζαΐμη, μὴ καὶ ὁ ἴδιος ὑστερεῖ σὲ τοπικὴ ἐπιρροή³. Στὰ 1823, ὅταν ἡ παράταξη τοῦ Λόντου-Ζαΐμη «συμμαχῇ» μὲ τὸν Α. Μαυροκορδάτο, ἡγέτη τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος στὴν Ἑλλάδα, ὁ Ζωγράφος θὰ θεωρηθῇ ἔμπιστός του, ἂν καὶ ποτὲ δὲν εἶχαν ἀνοικτὴ ἀλληλοὑποστήριξη.

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ὥριμα πολιτικὰ κόμματα μὲ σαφεῖς τάσεις καὶ πρότυπα δὲν σχηματίστηκαν, γιὰ τὴν ἐνταὶ πολιτικὰ πράγματα ὑπῆρχε μεγάλη ρευστότητα καὶ αἰσθητὴ ἔλλειψη συγκεκριμένων πολιτικῶν στόχων⁴.

1. Γ. Παπανδρέου, Καλαβρυτινὴ ἐπετηρίς, ἥτοι πραγματεία περὶ τῆς ἱστορικῆς τῶν Καλαβρύτων Ἐπαρχίας, Ἀθῆναι 1906, σσ. 163, 300.

2. Ἡ ἄλλη παράταξη τοῦ Μοριᾶ εἶναι τοῦ Ἀν. Δεληγιάννη, ποὺ ἀργότερα θὰ ἀντιπροσωπεύσῃ τὸ γαλλικὸ κόμμα τῆς Πελοποννήσου.

3. Οἱ σχέσεις τῆς οἰκογενείας τοῦ Ζωγράφου μὲ τοὺς Ζαΐμηδες δὲ στάθηκε δυνατό νὰ βρεθοῦν. Ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἀλληλογραφία καὶ ἀπὸ διάφορες μνεῖες τρίτων φαίνεται, πάντως, ὅτι, ὡς τὸ τέλος τῆς ἐπανάστασης, ἀλληλοεκτιμῶνται καὶ ἀλληλοὑποστηρίζονται ἀδιάκοπα.

4. Ὁ ἴδιος ὁ Ζωγράφος, σὰν ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν πιά, γράφει στὸν Α. Μαυροκορδάτο τὸ 1839, ὅτι ἡ διαίρεση σὲ κόμματα βασίζονταν σὲ ὕλικά συμφέροντα καὶ σὲ προσωπικὲς σχέσεις μᾶλλον, παρὰ σὲ διάκριση πολιτικῶν ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων. Τὰ κόμματα δὲν ἦταν δυνατό νὰ καθρεπτίζουν συγκεκριμένες πολιτικὲς ἰδέες, γιὰ τὴν κοινωνικὴ ρευστότητα δὲν ἐπέτρεψε τὸ σχηματισμὸ διακεκριμένων ομάδων συμφερόντων καί, στὴ συνέχεια, τὴν ἔκφραση τῶν συμφερόντων αὐτῶν μὲ συγκεκριμένα πολιτικὰ σχήματα. (Γεν. Ἀρχ. Κράτους, Ἀρχεῖο Μαυροκορδάτου, τ. 20, 19 Φεβρ. / 3 Μαρτ. 1839, ἀρ. 5579 στὸ John Petropoulos, *Politics & Statecraft in the Kingdom of Greece : 1833 - 1843*, Princeton, New Jersey 1968, σ. 12).

Μὲ τὴν, ἔστω καὶ σχηματικὴ ὥστόσο, διάκριση τῶν τριῶν κομμάτων —τοῦ ἀγγλικοῦ, γαλλικοῦ καὶ ρωσικοῦ— ὁ Ζωγράφος θὰ ἐνταχθῇ στὸ πρῶτο καὶ θὰ τὸ ὑπηρετήσῃ πιστά, μὲ πρόσκαιρη μόνον καὶ προμελετημένη μεταστροφή, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ βουλευτικὴ του θητεία σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἀγώνα, ἀπὸ τοὺς διπλωματικούς του ἐλιγμούς καὶ ἀπὸ τὶς προσωπικὲς του ἐπαφές.

Συγχρόνως, σὰν Ἕλληνας σπουδασμένος στὴ Δύση, ὁ Ζωγράφος πιστεύει στὴν ἀξία καὶ στὴν ἀναγκαιότητα ἐνὸς Συντάγματος, σ' αὐτὸ τὸ φωτισμένο βῆμα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων. Πιστεύει ὅτι τὸ Σύνταγμα θὰ δικαιώσῃ τὸν ἀγώνα στὰ μάτια τῆς Εὐρώπης, ἐνῶ μιὰ συνταγματικὴ καὶ ἀντιπροσωπευτικὴ κυβέρνησις θὰ ἀποσοβοῦσε τὸν κίνδυνο δικτατορίας καὶ θὰ περιορίζε τις αὐθαιρεσίες τῶν τοπικῶν ἀρχόντων. Ἐπιζητεῖ λοιπὸν καὶ ὁ Ζωγράφος, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους δυτικοσπουδασμένους, ἓνα συνταγματικὸ κράτος γιὰ τὴν Ἑλλάδα καί, μιὰ καὶ ἡ Ἀγγλία ἔχει μακρὰ συνταγματικὴ παράδοση, πρὸς αὐτὴν θὰ στραφῇ. Πέρα λοιπὸν ἀπὸ τὴν συμπάθεια ποὺ ἐκδήλωσαν οἱ Ἀγγλοὶ γιὰ τὸν ἀγώνα μας μετὰ τὰ τρία πρῶτα τοῦ χρόνια ⁵, πέρα ἀπὸ τὸ προσωπικὸ συμφέρον γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μερίδας, ὁ ἀγγλικὸς φιλελευθερισμὸς ἔπαιξε φαίνεται σοβαρὸ ρόλο στὴν ἐνίσχυση τῆς φιλοαγγλικῆς τάσης.

Εἶναι ὥστόσο χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες, παράλληλα μὲ τὴν ἀγάπη τους στὸ φιλελευθερισμὸ, θεωροῦν τὴ μοναρχία σὰν τὸ μόνο σωτήριο καθεστῶς γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ψάχνουν γιὰ βασιλιά. Ὁ Ζωγράφος δὲν θὰ ἀποφύγῃ καὶ αὐτὸς νὰ ἐμπλακῇ σὲ παρασκηνιακὲς ἐνέργειες ποὺ ἀποσκοποῦσαν ἀκριβῶς στὸ νὰ φέρουν μονάρχη στὴν Ἑλλάδα ⁶. Τὰ πλεονεκτήματα τοῦ μοναρχικοῦ καθεστώτος, ποὺ λογίζονταν ὡς ἡ καλύτερη λύσις ⁷, θὰ ἦταν πρῶτα-πρῶτα, ἡ ἐξασφάλιση τῆς καλύτερης

5. Γιὰ τὴν ἐπίσημη βρεταννικὴ πολιτικὴ βλ. E. Driault & M. Lhéritier, *Histoire Diplomatique de la Grèce*, τ. I. 1925, σσ. 259 - 74, 303 - 21. C. W. Crawley, *The question of Greek Independence. A Study of British Policy in the Near East, 1821 - 1833*, Cambridge 1930, σ. 32 - 62. Ἑλ. Πρεβελάκη, Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 καὶ ἡ βρεταννικὴ πολιτικὴ. Ἀφιέρωμα εἰς τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσ. 1971, σ. 203 - 218.

6. Κι ἂν ἀκόμη ὁ Ζωγράφος φρόντιζε ἀποκλειστικὰ τὰ συμφέροντα τοῦ κόμματος καὶ δὲν ἦταν ἐνσυνείδητα «μοναρχικός», ἡ ἀφοσίωσή του στὸν Ὀθῶνα ἀργότερα ἀποδεικνύει σαφῶς τὶς τάσεις του.

7. Μόνον ὁ Κοραΐς εἶναι ἀντίθετος στὴν ἰδέα τοῦ βασιλιᾶ καὶ προτρέπει τοὺς Ἕλληνες νὰ ὀργανωθοῦν μὲ ἀμερικανικὰ πρότυπα : «*Τί σᾶς ὠφελεῖ νὰ διώξετε τὸν τύραννον Τοῦρκον, καὶ νὰ ἀφήσετε νὰ γεννηθῶσι εἰς αὐτάς σας τὰς ἀγκάλας ὁμογενεῖς ἄλλοι τύρανοι, τόσοι χειρότεροι, ὅσον ἔχουν νοῦν πλειότερον παρὰ τοὺς Τούρκους*» (Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτη, Ἀθ. - Πειρ. 1920 - 27, τ. IV, σ. 125 - 31).

δυνατής διευθέτησης για την Ελλάδα από τον μονάρχη, ώστε να εξυπηρετείται και το δικό του το συμφέρον. Ύστερα το ίδιο το καθεστώς θα αποτελούσε έγγυηση για την έσωτερική ενότητα και σταθερότητα. Ο παλιός φόβος για την «ένος ανδρός» αρχή, για το πανίσχυρο Έκτελεστικό και ή ύποψια για πιθανή αντιβασιλεία, μετριαζόταν μόνο από την προσδοκία του Συντάγματος⁸. Με αυτό λοιπόν το πνεύμα έσμιγαν στην έπαναστατημένη Ελλάδα ο συνταγματισμός και ή μοναρχία⁹.

Θά δοϋμε λοιπόν τον Ζωγράφο φορέα όλων αυτών των τάσεων της εποχής: ένεργό μέλος της τοπικής του πολιτικής παράταξης, έκφραστή των συμφερόντων του άγγλικού κόμματος και θερμό οπαδό της συνταγματικής μοναρχίας. Τα λίγα βιογραφικά που ακολουθούν, βοηθούν να τον εντάξουμε σωστότερα στο περιβάλλον του.

Φαίνεται ότι το όνομα Ζωγράφος δεν ήταν το πραγματικό του. Λεγόταν Κων/νος Μαυρονικόλας και, κατά τον Δραγούμη, πήρε «*έπί τό εϋφημότερον*» το όνομα Ζωγράφος από τον άγιογράφο πατέρα του¹⁰. «*Απεστάλη δια την φιλομάθειαν υπό της κοινότητος Καλαβρύτων εις Πίσσαν της Τυρρηνίας ίνα σπουδάση την ιατρικήν*»¹¹ και σά γιατρός θα δημοσιεύση στα 1820 μετάφραση ιατρικού άρθρου στο «*Λόγιο Έρμη*»¹². Πότε ακριβώς έφυγε για την Πίζα δεν αναφέρεται πουθενά, αλλά το πιο πιθανό, μιá και γεννιέται στα 1796, είναι να ταξίδευσε εκεί γύρω στα 1814. Στην Ελλάδα δεν θά γυρίση παρά το 1822 και άπ' τή χρονιά αυτή ως την άπελευθέρωση δεν θ' άφήση τον ελληνικό χώρο. Δεν πολεμά ποτέ του

8. 'Η έκλογή του Όθωνα κατέδειξε και τα τρία αυτά μειονεκτήματα της μοναρχίας.

9. Για λεπτομερή ανάλυση των δύο τάσεων βλ. Ν. Κ α λ τ χ α s, Introduction to Constitutional History of Modern Greece, New York 1940, σ. 40 κέ.· J. Ρ e τ ρ ο π ο υ λ ο s, ένθ. άν., σ. 48 - 52.

10. Ν. Δ ρ α γ ο ύ μ η, 'Ιστορικά 'Αναμνήσεις, 'Αθ. 1937, τ. Β', σ. 77· Ν. Σ π η λ ι á δ η, 'Απομνημονεύματα, 'Αθ. 1851 - 57, τ. Γ', σ. 425· 'Α μ β. Φ ρ α ν τ ζ ή, 'Επιτομή της 'Ιστορίας της άναγεννηθείσης 'Ελλάδος, 'Αθ. 1839, τ. Β', σ. 507. Και τα δύο πάντως όνόματα άπαντώνται στην έπαρχία Καλαβρύτων. Με το όνομα Ζωγράφος αναφέρεται σειρά άγωνιστών, ενώ στον κατάλογο στρατιωτών του Σωτηράκη Σκαλτσά αναφέρονται ό 'Ιωάννης και ό Γεώργιος Μαυρονικόλας. (Γεν. 'Αρχ. Κράτους, 'Υπ. Πολέμου, Φ. 125 - 20/12/1825, Καλάβρυτα). Σε έπιστολή άλλωστε του Σωτ. Θεοχαρόπουλου προς τον Α. Λόντο, με ήμερομηνία 15 'Ιουνίου 1826, αναφέρεται το όνομα Γιάννης Μαυρονικόλας, με τόπο καταγωγής του το δήμο Νωνάκριδος. (Μουσείο Μπενάκη, 'Αρχείο Λόντου 32, άρ. 777).

11. Ν. Δ ρ α γ ο ύ μ η, ένθ. άν., σ. 77.

12. «'Ερμής ό Λόγιος», άρ. 21, 1 Νοεμβ. 1820. Άρθρο ιατρικής φιλοσοφίας του Bricheteau, από τό λεξικό των 'Ιατρικών 'Επιστημών, μεταφρασμένο από τον Κ. Ζωγράφο έκ Καλαβρύτων.

είναι ο χαρακτηριστικός τύπος του πολιτικού και διπλωμάτη και μάλιστα «ἐκ τῶν σωφρονεστέρων καὶ πλέον ἐμπείρων»¹³. Βουλευτὴς στὴ Β' καὶ Γ' Βουλευτικὴ περίοδο, ἐκλέγεται δυὸ-τρεῖς φορές ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας του (παραστάτης), λαβαίνει μέρος στὴ Συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου τὸ 1826 καὶ τῆς Τροιζήνας τὸ 1827. Μὲ τὸ γενικὸ γραμματέα τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Α. Μαυροκορδάτο, ἀντιπροσωπεύει τὸ Βουλευτικὸ στὴ συνάντησή μὲ τὸν πρεσβευτὴ τῆς Ἀγγλίας στὴν Πόλη Stratford Canning, τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1825. Γιὰ λίγους μῆνες θὰ διατελέσῃ Γεν. Γραμματέας τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ γιὰ ὅλο τὸ 1827 θὰ μείνῃ μακριὰ ἀπὸ πολιτικὰ ἀξιώματα.

Τὸ 1828, ὅταν φθάνη ὁ Κυβερνήτης, ὁ Ζωγράφος θὰ λάβῃ μέρος στὸ Πανελλήνιο σὰ γραμματέας τοῦ πολέμου. Ἀργότερα ὅμως θὰ παραιτηθῇ καὶ θὰ ἀποβῇ ἀμείλικτος ἐχθρὸς τοῦ Καποδίστρια. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ τελευταίου ὁ Ζωγράφος ὀρίζεται ὑπουργὸς τῶν πολεμικῶν¹⁴. Τὸ 1832 συμμετέχει στὴ Συνέλευση, ὅπου καὶ ἐκδηλώνει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὶς βασιλικές του τάσεις¹⁵. Τὴν ἐπομένη χρονιά στέλλεται ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλεία νομάρχης Ἀρκαδίας. Οἱ τοπικοὶ ἄρχοντες διορίζονται μακριὰ ἀπὸ τὶς πατρίδες τους γιὰ νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἄσκηση προσωπικῆς ἐπιρροῆς. Μόνον ὁ Ζωγράφος διορίζεται νομάρχης στὴν Ἀρκαδία, κοντὰ στὴ γενέτειρά του Καλάβρυτα¹⁶. Τὸ 1838 ὀνομάζεται γραμματέας τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τὸ 1840 συνάπτει τὴν ἐμπορικὴ Ἑλληνοτουρκικὴ συνθήκη¹⁷. Ἡ συνθήκη αὐτὴ κόστισε στὸν Ζωγράφο πολλὴ καταλαλιά. Συκοφαντήθηκε καὶ κατακρίθηκε πολὺ ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μείνῃ μακριὰ ἀπὸ τὰ δημόσια πράγματα γιὰ καιρό. Ἄν καὶ ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πρωταγω-

13. Τ. Πιπινέλης, Ἡ μοναρχία ἐν Ἑλλάδι, Ἀθ. 1932, σ. 251.

14. Θ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις Συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, ἔκδοσις Τ. Δρακόπουλου, σ. 223.

15. «Πάσχιζαν νὰ μείνῃ ἡ Συνέλευσις ἀτελείωτη ὅσο νὰρθῇ ὁ βασιλεὺς... Ἦσαν σύμφωνοι ὁ Μαυροκορδάτος, Τρικούπης, Μπότσαρης, Ζαΐμης, Μεταξᾶς, Ζωγράφος, Μπουντούρης, Κλωνάρης, Κωλέτης...» (Στρατ. Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, ἔκδ. Μέλισσα—Α. Καραβίας, Ἀθ. 1957, σ. 327).

16. J. Petropoulos, ἐνθ. ἀν., σ. 199 ὑποσ. 99· Θ. Κολοκοτρώνη, ἐνθ. ἀν., σ. 232.

17. «Τὸν γέλασαν οἱ Τούρκοι καὶ οἱ ἄλλοι ξένοι ὅπου θέλουν τὴν λευτεριά μας καὶ ἔκαμεν συνθήκη διὰ τοὺς Ἕλληνας χειρότερη ἀπὸ ἡμῶν ὅπου ἔκαμεν μετὰ τοὺς Τούρκους πρὶν σηκώσασθαι ντουφέκι. Ὅταν ἦρθε ἐδῶ, αὐτὸ μαθαίνοντας οἱ Ἕλληνες κόντεψαν νὰ τὸν ξεκλίσουνε. Καὶ πάτησαν ποδάρι γενικῶς οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ τύποι καὶ τὴν χάλασαν τὴν συνθήκη. Κι' ἀπὸ αὐτὸ τὸ κασαβέτι πέθανε καὶ ὁ καϊμένος ὁ Ζαΐμης καὶ χάσαμεν ἕνα πατριώτη ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ κακοῦ καὶ τὸν ἐκλαψε ὅλη ἡ πατρίδα. Αὐτὰ κάνουν οἱ προκομμένοι πατριῶτες εἰς τὴν πατρίδα τους». (Στρ. Μακρυγιάννη, ἐνθ. ἀν., σ. 403).

νιστές της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, δέν προσελήφθη από τόν Μακρυγιάννη στην Κυβέρνηση¹⁸. Στην πρώτη Έθνοσυνέλευση (1843-44) λαβαίνει μέρος σάν πληρεξούσιος Καλαβρύτων και εισηγείται τόν περί έκλογής βουλευτῶν νόμο, καθώς και ἄλλα ἄρθρα τοῦ συντάγματος. Τό 1848 στέλνεται πρεσβευτής στην Πετρούπολη, ὅπου και ἄρρωσταίνει, μέ ἀποτέλεσμα νά ταξιδεύει στη Γαλλία γιά θεραπεία και νά πεθάνει στο Μπελβύ, στίς 9 Ὀκτ. 1856.

Οἱ κρίσεις τῶν συγχρόνων του γιά τόν χαρακτήρα τοῦ Ζωγράφου διχάζονται. Ἄλλοι τοῦ ἀναγνωρίζουν μέν πολιτική ἱκανότητα και τόν θεωροῦν Homme de beaucoup d'esprit, ἄλλα συγχρόνως τοῦ ἀποδίδουν ἀστάθεια στίς ἀπόψεις¹⁹. Ἄλλοι πάλι τόν θεωροῦν νουνεχῆ, μορφωμένο, δραστήριο ἐπαναστάτη, πού ἀποβλέπει μόνο στην ἔκβαση κι ἀδιαφορεῖ γιά τοὺς τρόπους²⁰.

Στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν θά περιοριστοῦμε νά παρακολουθήσουμε τόν Ζωγράφο στά πρῶτα βήματα τῆς σταδιοδρομίας του, μέσα στά ἑπτὰ χρόνια τοῦ ἀγώνα.

ΠΡΩΤΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΜΙΞΗ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Τό καλοκαίρι τοῦ 1821 ὁ Ζωγράφος βρίσκεται στη Φλωρεντία, ὅπου τήν παρουσία του βεβαιώνουν δύο γράμματα. Τό πρῶτο, σταλμένο ἀπό τή Βενετία, μέ ἡμερομηνία 26 Ἰουνίου 1821, ἀπευθύνεται στόν Κων/νο Ζωγράφο στη Φλωρεντία και ὑπογράφεται μέ τὰ ἀρχικά Ν.Ν²¹. Τό δεύτερο ἔχει ἀποστολέα τόν ἴδιο τόν Ζωγράφο και παραλήπτη τόν Διον. Ρώμα στη Σιένα. Ὁ Ζωγράφος δίνει πληροφορίες γιά τὸ τελεσίγραφο, πού ὁ Στρογανῶφ —ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσίας στην Κων/λη— διατάχθηκε νά ἐπιδώσῃ στην Πύλη και γιά τίς πρῶτες ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν²².

Ἡ ἐπιστολή αὐτή πρὸς τόν Ρώμα εἶναι και ἡ τελευταία εἶδηση γιά τόν

18. ... Δέν θέλησα ὅτ' ἦταν εἰς τὴν ὀργή τῶν ἀνθρώπων· ὅτ' εἶναι ἄξιος ἀνθρώπος και σύντροφός μας, εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὅμως στόν κόσμο εἶπα νά μὴ βάλωμεν ὑπόνοιες και οἱ ἀναντίοι τοὺς ῥεθίσουν. Αὐτὸ στοχάστηκα και δέν τὸ ἔκαμα. Εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ αὐτήνῃ...» (Στρ. Μ α κ ρ υ γ ι ἄ ν ν η, ἔνθ. ἀν., σ. 452).

19. Th. P i s c a t o r y, 7η ἀναφορά. L'Hellénisme Contemporain, τ. IX, σ. 440.

20. Ν. Δ ρ α γ ο ὕ μ η, ἔνθ. ἀν., σ. 77.

21. Γ. Λ ἄ ῖ ο υ, Ἀνέκδοτες ἐπιστολές και ἔγγραφα τοῦ 1821, Ἀθ. 1958, σ. 137. Στό γράμμα αὐτὸ ὁ Ν.Ν. πληροφορεῖ τόν Ζωγράφο γιά μιὰ μεγάλη και κοπιώδη πραγματεία πού ἀνέλαβε, σχετική μέ τὴν ὑπόθεση τοῦ Ἔθνους.

22. Δ. Κ α μ π ο ὄ ρ ο γ λ ο υ, Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Διονυσίου Ρώμα, Ἀθ. 1906, τ. Α', σ. 18-19. Ἡ ἐπιστολή παρατίθεται μέ ἐνδείξεις : Κ. Ζωγράφος πρὸς

Ζωγράφο, πρὶν ἀπὸ τὸ 1823. Στὴν Ἑλλάδα ἐπιστρέφει, ἄγνωστο μὲ ποιὸς συντρόφους, στὰ 1822, ἢ, τὸ ἀργότερο, τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ '23, μιὰ καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1823 βρίσκεται ἤδη στὰ Καλάβρυτα²³. Ἦδη ἔχει ἀρχίσει ἡ δεύτερη (Β') περίοδος τῆς προσωρινῆς διοίκησης, ποὺ διαρκεῖ ὡς τὶς 10 Ὀκτ. 1824. Μέσα στὴ δεύτερη αὐτὴ περίοδο ὁ Ζωγράφος θὰ ἀποκτήσῃ τὸ πρῶτο πολιτικό του ἀξίωμα· θὰ ἐκλεγῇ βουλευτὴς καὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἀγώνα θὰ ἀποτελῇ μέλος τοῦ βουλευτικοῦ σώματος.

Τὴν πρώτη εἶδηση γιὰ τὸν Ζωγράφο μᾶς δίνει ἓνα γράμμα τοῦ Α. Λουριώτη πρὸς τὸν Ἰωάννη Ζαῖμη, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1823²⁴. Ἡ ἀποστολὴ στοῦ Λονδίνου γιὰ τὴ σύναψη τοῦ πρώτου μὲ τὴν Ἀγγλίαν δανείου, ἔχει ἤδη προγραμματισθῇ. Ἀπὸ τὸ γράμμα αὐτὸ φαίνεται καθαρά ὅτι στὴν ἐπιτροπὴ ἔχουν συμπεριληφθῇ ὁ Α. Λουριώτης, ὁ Ι. Ζαῖμης, ὁ Ι. Ὁρλάνδος καὶ ὁ Κ. Ζωγράφος. Ὅλοι προσπαθοῦν νὰ ἐπιταχύνουν τὴν ἀναχώρησιν, ποὺ καθυστερεῖ, γιὰτὶ δὲν ἐτοιμάστηκαν οἱ ὁδηγίαι γιὰ τὸ ταξίδι. Τελικὰ ὅμως ὁ Ζωγράφος δὲν θὰ συμμετάσχῃ στὴν ἀποστολὴ. Ἀσχετὰ ὥστόσο μὲ τὴ ματαίωσιν τῆς συμμετοχῆς του, τὸ ὅτι εἶχε προταθῇ γιὰ τέταρτος²⁵, ἀποδεικνύει πῶς, ἤδη ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1823, θεωρεῖται ἔμπιστος τῆς Διοίκησης.

Ἡ ἀλληλογραφία μεταξὺ Λουριώτη, Ζαῖμη καὶ Ζωγράφου θὰ συνεχισθῇ ὅλο τὸ 1823²⁶, ὅπως καὶ οἱ προετοιμασίαι τους γιὰ τὸ ταξίδι. Συγχρόνως ἀναμένεται ὁ λόρδος Βύρων νὰ περάσῃ ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα καὶ ὁ

Δ. Ρώμαν (Φακ. 2123 ἀρ. 2939) 30 Ἰουλ. 1821, Φλωρεντία. Ὁ Δ. Ρώμας μαζί μὲ τοὺς Κ. Δραγώνα καὶ Π. Στεφάνου θὰ ἀποτελέσουν ἀργότερα τὴν ἀγγλόφιλη Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, μὲ τὴν ὁποία ὁ Ζωγράφος θὰ ἔχῃ συχνότατη ἀλληλογραφία. Ἀπὸ τὸ γράμμα αὐτὸ ἀλλωστε ἀποδεικνύεται ὅτι, ἤδη ἀπὸ πολὺ νωρὶς, εἶχε ἀρχίσει ἡ ἐπαφὴ του μὲ τὸν Ρώμα.

23. Στὸ μεταξὺ στὴν Ἑλλάδα ἔχει ψηφισθῇ τὸ Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου καί, μὲ τὴ ψήφισή του, ἀρχίζει ἡ Α' περίοδος τῆς προσωρινῆς Διοίκησης, ποὺ λήγει τὸν Μάρτ./Ἀπρ. 1823 μὲ τὴ Συνέλευσιν τοῦ Ἄστρους. (Γ. Δ η μ α κ ό - π ο υ λ ο υ, Ἡ Διοικητικὴ Ὁργάνωσις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, Ἀθ. 1966, σ. 80 κ.έ.). Ἡ Συνέλευσις τοῦ Ἄστρους ἀναθεώρησε τὸ Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου σὲ ὁρισμένους διατάξεις καὶ ἐπικύρωσε τὸ ἀναθεωρημένο κείμενον μὲ τὸν τίτλον «Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου» ποὺ καταργοῦσε τὶς κατὰ τόπους ἐξουσίαις. Ἐπίσης, ἡ Β' αὐτῆς Ἐθνικῆς Συνέλευσις ψήφισε καὶ προσωρινὸν νόμον περὶ ἐκλογῆς παραστατῶν, ἀτελῆ καὶ ἀόριστο, ποὺ μᾶλλον ἐνεθάρρυνε τὶς καταχρήσεις. (Ν. Δ ρ α γ ο ύ μ η, ἐνθ. ἀν., σ. 36 κ.έ.).

24. Ἐθν. Ἰδρ. Ἐρευνῶν, Ἀρχεῖον Λουριώτη, Φ. Ε', ἀρ. ἐγγ. 23 - Α. Λουριώτης πρὸς Ι. Ζαῖμη, 20 Ἰουνίου 1823.

25. Ὁ ἴδιος ὁ Ζωγράφος, σὲ ἀχρονολόγητο γράμμα του πρὸς τὸν Λουριώτη γράφει: «...Ἐξεύρεις ἴσως ὅτι κι ἐγὼ ἐδιωρίσθην νὰ σὲ γίνω συνοδοιπόρος...». (Αὐτόθι, Φ. ΚΕ' - Ζωγράφος πρὸς Λουριώτη, 15 Ἰουν. (1823;) Τριπολιτσά).

26. Αὐτόθι, Φ. Ε' ἀρ. ἐγγ. 26, Φ. Ε' ἀρ. ἐγγ. 27, Φ. Ε' ἀρ. ἐγγ. 36.

Γ. Πραϊδης —ό γραμματέας του Μαυροκορδάτου— συμβουλεύει με ἐπιστολή του τὸν Α. Ζαΐμη νὰ ὀρίση τὸν Ι. Ζαΐμη ἢ τὸν Ζωγράφο ὡς συνοδοὺς τοῦ λόρδου, οἱ ὁποῖοι «καὶ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς παιδείας καὶ διὰ τὴν συγγένειάν σας θέλουν λάβει παρ' αὐτοῦ περισσοτέραν ὑπόληψιν»²⁷.

Τελικὰ ὅμως ὁ λόρδος Βύρων καὶ οἱ σύμβουλοί του θ' ἀλλάξουν γνώμη καὶ ὁ Ἄγγλος φιλέλληνας θὰ ἀποβιβαστῇ ἀπ' εὐθείας στὸ Μεσολόγγι²⁸. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ τῶν σχεδίων τοῦ Βύρωνα καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ζωγράφος δὲν εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸν ὑποδεχτῇ καὶ νὰ τὸν συνοδεύσῃ στὸ ταξίδι του, ἤδη ἀπὸ τὶς ἐντολὲς τοῦ Πραϊδῆ καί, κατὰ συνέπεια, καὶ τοῦ Α. Μαυροκορδάτου, φαίνεται καθαρὰ ὅτι ὁ τελευταῖος ἐμπιστευόταν πολὺ τὸν Ζωγράφο καὶ τὸν θεωροῦσε ἄνθρωπό του. Γιὰ τὸν Μαυροκορδάτο ἄλλωστε ἡ ἐπαφὴ του μὲ τὸν Βύρωνα, καθὼς καὶ ἡ διαχείριση τῶν ἀγγλικῶν κεφαλαίων, ἦταν πολὺ σημαντικὴ ὑπόθεση. Ἔτσι τὸ ὅτι ζήτησε ἡ ὑποδοχὴ τοῦ λόρδου νὰ γίνῃ εἴτε ἀπὸ τὸν Ι. Ζαΐμη, εἴτε ἀπὸ τὸν Ζωγράφο, ἀποδεικνύει πὼς καὶ οἱ δύο ἔχαιραν τῆς ἐμπιστοσύνης του. Στὸ τέλος τοῦ 1823 λοιπὸν, ὁ Ζωγράφος ἔχει ἤδη καθαρὰ διαμορφωμένη θέση στὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδας· κοντὰ στὸν Ζαΐμη πρῶτα, σύντροφος, ὁμοϊδεάτης καὶ φίλος, καὶ στὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Μαυροκορδάτου ἔπειτα.

Τὴν ἐπομένη χρονιά δυὸ ἐμφύλιοι πόλεμοι μαστίζουν τὴν Ἑλλάδα καὶ κάνουν πολὺ κακὴ ἐντύπωση στὴν Εὐρώπη. Ὁ Ζωγράφος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς κρίσεις του στὰ γράμματά του, καταδίκασε τοὺς πολέμους αὐτοὺς καὶ ἀπέφυγε νὰ ἀναμιχθῇ ἐνεργά, ὑποστηρίζοντας τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη παράταξη. Στὸν Γ. Κουντουριώτη πάντως, τὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, θὰ ἀποδώσῃ τὶς πιὸ πολλὰς εὐθύνες γιὰ τὴν αἱματοχυσία καὶ θὰ τοῦ ἐπιτεθῇ δριμύτατα. Γράφοντας στὶς 14 Νοεμ. 1824 πρὸς τὸν Ἀνασ. Λόντο, τοῦ ἀναγγέλει τὸ θάνατο τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη —«ὁποῖον φρικῶδες ἔναυσμα καὶ τοῦτο τοῦ ἐμφυλίου πολέμου»²⁹— καὶ ἀναφέρει ὅτι ὁ Π. Πατρῶν ἔγραψε στὸν Κουντουριώτη «μὲ τρόπον εἰρηνοποιόν, ἀλλ' ὁ Κουντουριώτης ἀπεκρίθη δικαιολογῶν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ἀποδεικνύων αὐτὸν ἀναγκαῖον διὰ τὴν κατάπαυσιν, λέγει, τῶν Πελοποννησιακῶν καταχρήσεων, καὶ προσθέτει ὅτι εἰς τοῦτο εἶναι ἔτοιμος νὰ θυσιάσῃ καὶ περιουσίαν καὶ ζωὴν...»³⁰.

27. Ἐ. Π ρ ω τ ο ψ ἄ λ τ η, Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου, «Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας», Ἀθ. 1965, τ. Ε'. τεύχ. ΙΙΙ, σ. 740—42, ἀρ. ἐπιστ. 1019.

28. Γιὰ τὴ σημασία τῆς ἀπόφασης αὐτῆς, ποὺ αὖξανε τὴν ἐπιρροή τοῦ Μαυροκορδάτου βλ. D. D a k i n, British and American Philhellenes during the war of Greek Independence 1821 - 1833, Θεσ. 1955, σ. 61.

29. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Στρατηγοῦ Λόντου, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Λόντου, Ἀθ. 1916, τ. Β', σ. 392-93.

30. Αὐτόθι.

Ἡ ἔχθρα αὐτὴ τοῦ Ζωγράφου γιὰ τὸν Γ. Κουντουριώτη φαίνεται ὅτι στοίχισε στὸν πρῶτο τὸν ἀποκλεισμό του ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ δανείου³¹. Ὁ Ὀρλάνδος ἄλλωστε, μὲ σειρὰ ἐπιστολῶν του πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτη, καταφέρεται ἐναντίον τοῦ Ζωγράφου, τὸν ὁποῖο ὀνομάζει «ἀχρεῖον», «ξόανον» καὶ «φίλαντον ἀνθρωπάριον», καὶ πληροφορεῖ τὸν Πρόεδρο πὼς ὁ Ζωγράφος, σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Ζαῖμη, ὑποστηρίζει ὅτι «ὁ τύραννος καὶ δεσπότης Κουντουριώτης, ὁ πρόεδρος, εἶναι ἡ αἰτία ὅλων τῶν δευτέρων κακῶν τῆς Πελοποννήσου»³².

Στὸ μεταξύ, ἡ ἀλληλογραφία Ι. Ζαῖμη καὶ Ζωγράφου συνεχίζεται ὅλο τὸ 1824. Ὁ τελευταῖος ἔχει ἀναλάβει τὴν ἐνημέρωση τοῦ φίλου του, ποὺ βρίσκεται μὲ τὰ ἄλλα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Δανείου στὸ Λονδίνο, γιὰ τὴν κατάσταση τῶν ἐλληνικῶν ὑποθέσεων. Μέσα στὰ γράμματά του ὁ Ζωγράφος, πέρα ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ δίνει γιὰ τὰ στρατόπεδα τοῦ Μοριά, τὶς κινήσεις τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη κ.τ.λ., ἐκθέτει καὶ διάφορες προσωπικές του ἀπόψεις, κυρίως γιὰ τὴ δημόσια οἰκονομία. «Ἡ δημόσιος οἰκονομία εἶναι καὶ τὸ δυσκατόρθωτον δι' ἡμᾶς, οὐδὲ γνωρίζω ποῖα μέσα μᾶς μένουν διὰ νὰ τὴν τακτίσωμεν· ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ τιμότης; αὐτὰ εἶναι ἔξω τῆς φύσεως τῶν κοινῶν πραγμάτων. Ces sont des variétés très rares de l' espèce»³³. Ὑποστηρίζει ἄλλωστε πὼς «ἂν ἐξωσθοῦν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἱεραρχίαν δύο ἢ καὶ τρία τέρατα τῆς ἀθλιότητος καὶ τῆς κακοηθείας, εἶναι βεβαία ἐλπίς, ὅτι ὁ πολιτικὸς ὀρίζων τῆς Ἑλλάδος θέλει μείνει ἀνέφελος»³⁴. Ἀποφεύγει ὥστόσο νὰ ἀναφέρῃ ὀνόματα, μὲ τὴ γνωστὴ του διπλωματικότητά.

Ὅλο τὸ 1824 ὁ Ζωγράφος μένει στὰ Καλάβρυτα ἐξασκώντας τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιατροῦ³⁵. Ἡ νέα, τρίτη περίοδος τῆς προσωρινῆς διοίκησης, ποὺ θὰ ἀρχίσῃ στὶς 11 Ὀκτ. 1824, θὰ τὸν βρῇ μαζί μὲ τὸν Ἀσ. Φωτήλα, παραστάτη Καλαβρύτων³⁶. Ἡ βουλευτικὴ του θητεία ἄλλωστε,

31. Ὅπως ἤδη ἔχουμε ἀναφέρει ὁ Ζωγράφος, ἂν καὶ εἶχε διορισθῇ, τελικὰ δὲν ἔλαβε μέρος στὴν ἀποστολή. Τὰ αἴτια τοῦ ἀποκλεισμοῦ του δὲν ἔγιναν γνωστά. Εἶναι ὥστόσο πιθανὸ ἢ παραίτησή του νὰ ἐπιβλήθηκε ἄνωθεν.

32. Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτη, ἐνθ. ἀν., τ. Γ' σ. 65 - 67 — Ι. Ὀρλάνδος, Λονδίνο 3 Αὐγ. 1824, πρὸς Γ. Κουντουριώτη.

33. Ἀρχεῖα Κουντουριωτῶν, ἐνθ. ἀν., τ. Δ', σ. 351 - 54 — Κ. Ζωγράφος, Καλάβρυτα 29 Σεπτ. 1824 πρὸς Ι. Ζαῖμη, Λονδίνο.

34. Αὐτόθι.

35. Ἀρχεῖα Κουντουριωτῶν, ἐνθ. ἀν., τ. Β', σ. 37 — Α. Ζαῖμης πρὸς Ἀσ. Φωτήλα καὶ Ἀν. Λόντο, 4 Ἰαν. 1824 Κερπινῇ· αὐτόθι, τ. Γ', σ. 487 — Ι. Ζαῖμης πρὸς Α. Ζαῖμη, Λονδ. 31 Δεκ. 1824.

36. Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Ἀγωνιστῶν (87) Φ. 8, 25 Ἰουλ. 1824. Ἐγγραφο τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Ζωγράφος καὶ ὁ Ἀσ. Φωτήλας ἐκλέγονται παραστάτες τῆς Ἐπαρχίας.

σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Γ' περιόδου, θὰ τὸν ἀναδείξῃ ἱκανότατο πολιτικὸ καὶ ἄριστο διπλωμάτη. Μὲ θαυμαστὴ ἐπιδεξιότητα θὰ ὑποστηρίξῃ τὰ συμφέροντα τῆς ἀγγλόφιλης παράταξης καὶ δὲν θὰ διστάσῃ ἀκόμη καὶ νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς ἀντιπάλους του, γιὰ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἐπιρροή τους. Συγχρόνως, προσπαθεῖ νὰ προωθήσῃ σὲ ἀνώτατα ἀξιώματα τὸν Α. Ζαΐμη —καὶ μαζί του καὶ τὸν ἑαυτό του— ἀποφεύγοντας ὅμως νὰ ἐκτίθεται φανερά, καὶ συχνὰ υἱοθετεῖ μιὰ συμβιβαστικὴ στάση, πού, κατὰ τὴ γνώμη του, τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ κάθε εὐθύνη.

ΕΝΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ — ΠΡΩΤΕΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΑΦΕΣ

Ἡ ἀπόβαση τοῦ Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησο, στίς ἀρχές τοῦ 1825, σημείωσε τὴν αὐγὴ τοῦ πιὸ κρίσιμου γιὰ τὴν ἔκβαση τοῦ ἀγώνα χρόνου. Ἡ μόνη λύση πού προσφέρεται πιά στοὺς Ἕλληνες, εἶναι ἡ προσφυγὴ στίς μεγάλες Δυνάμεις.

Στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ κυριαρχεῖ ἡ μορφή τοῦ Α. Μαυροκορδάτου. Ὁ πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Γ. Κουντουριώτης, ἴσως ἀπὸ ἀντίδραση πρὸς τὸν Κωλέττη πού τὸν μεταχειρίζονταν σὰ μαριονέττα, δέχεται τὸν Μαυροκορδάτο Γενικὸ Γραμματέα τοῦ Σώματος, ἐλπίζοντας ἔτσι νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴ δύναμη τοῦ Ι. Κωλέττη. Τὸ Ἐκτελεστικὸ Σῶμα εἶναι λοιπὸν τώρα διχασμένο καὶ συνεπῶς ἀδύναμο³⁷. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ τὸ νωθρὸ Βουλευτικὸ, ἴσως γιὰτις ὅλες σχεδὸν οἱ εἰσηγήσεις του ἔμεναν χωρὶς οὐσιαστικὸ ἀποτέλεσμα, ἴσως πάλι γιὰτις μερικὰ μέλη του συνειδητοποίησαν τὴν ἀνάγκη γιὰ κάποιου εἵδους δράση, ἀποφάσισε νὰ θέσῃ πραξικοπηματικὰ τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία κάτω ἀπὸ ἄμεσο ἔλεγχο καὶ νὰ ἐπέμβῃ ἐνεργά. Διορίζει λοιπὸν ποικίλες διοικητικὰς ἐπιτροπὰς ἀπὸ τὰ μέλη του, κάθε μιὰ μὲ ἰδιαίτερη δικαιοδοσία καὶ μὲ κύριο στόχο τὸν ἔλεγχο τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ³⁸.

37. «Ἡ κυβέρνησις δὲν εἶναι οὔτε ἀρκετὰ δραστήρια, οὔτε ἰσχυρή. Ἡ νωθρότητα στίς ἐνέργειες ὀφείλεται στὸ μὴ-καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας, ἐνῶ ἡ ἔλλειψη ἰσχύος στὸν ἀριθμὸ τῶν μελῶν. Οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ἐπικεφαλῆς τῶν ὑπουργείων» δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ διεκπεραιώσουν οὔτε κἀν μιὰ κοινὴ ὑπόθεση. Τὸ ἐκτελεστικὸ σῶμα ἐποπτεύει, ἀναλαμβάνει καὶ μονοπωλεῖ τὰ πάντα. Κληρονόμησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους πασάδες τὴ δυσπιστίαν πρὸς τοὺς κατώτερους καὶ τὴ μανίαν νὰ ἀναλαμβάνουν τὰ πάντα μονάχοι. Τὸ βουλευτικὸ σῶμα ἀποτελεῖται ἀπὸ κάθε λογῆς ἀπαιτητὰς καὶ φορτικοὺς τύπους καὶ εἶναι χαλαρό, παρηκμασμένο. Κάθονται ὅλη τὴν ἡμέραν καὶ δὲν λαβαίνουν καμιὰν ἀπόφαση». (J. Emerson, Count Pecchio and W. H. Humphreys, *A Picture of Greece in 1825*, London 1826, τ. Β', σ. 142 κ.έ.—ἡ περιγραφὴ ἀνήκει στὸν κόμητα Pecchio).

38. Γιὰ τίς διοικητικὰς ἐπιτροπὰς βλ. Γ. Δημακόπουλο, ἐνθ. ἀν., σ. 172 καὶ Ε. Πρεβελάκη, Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἰμπραήμ Πασᾶ εἰς τὴν Ἀργολίδα, Ἀθ. 1950, σ. 38-40.

Στή σπουδαιότερη έπιτροπή, με την ευρύτερη δικαιοδοσία, συμμετέχει και ο Ζωγράφος, μαζί με τον Βασ. Μπουντούρη και τον Σπυρ. Τρικούπη³⁹. Οι βουλευτές αυτοί, με το πρόσχημα του «συμβούλου» και του «βοηθοῦ», διορίστηκαν «ἵνα παρενδρίσκωνται παρὰ τῷ Νομοτελεστικῷ εἰς αὐστηράν ἐφορίαν καὶ διεύθυνσιν κατὰ τὸ δοκοῦν τῶν ἐργασιῶν του»⁴⁰. Τὸ Ἐκτελεστικό, διχασμένο καὶ ἀδρανὲς ὅπως ἦταν, δέχτηκε ἀδιαμαρτύρητα τὴν ἐπέμβαση στὰ καθήκοντά του· ἐπικύρωσε μάλιστα καὶ τὸ διορισμὸ τῶν βουλευτικῶν ἐπιτροπῶν, μολονότι ἡ ἔγκρισή του ποτὲ δὲν ζητήθηκε.

Τὰ καθήκοντα τῶν ἄλλων ἐπιτροπῶν ἦταν σαφέστερα καθορισμένα καὶ ὑπαγορεύονταν ἀπὸ τὶς περιστάσεις. Παρ' ὅλο ὅμως ποὺ ἡ σύσταση τῶν ἐπιτροπῶν ρυθμίζονταν ἀπὸ τὶς ἐκάστοτε ἀνάγκες, ὅλες ἀποσκοποῦσαν κυρίως στὸν ἔλεγχο καὶ στὴν ἐπέμβαση στὶς ἀποφάσεις τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Ὁ Ζωγράφος εἶναι ἀπὸ τοὺς βουλευτὲς ποὺ συμμετέχουν στὶς πιὸ πολλές ἀπὸ τὶς διοικητικὲς αὐτὲς ἐπιτροπές, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς τρίτης βουλευτικῆς περιόδου. Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς διορισμοὺς του, ἀκόμη καὶ σὲ ἐπιτροπὲς ἐπεξεργασίας θεμάτων ποὺ δὲν τοῦ ἦταν οἰκεῖα, προκύπτει ὅτι ἡ ἐπιρροή του στὸ Σῶμα ἔχει τώρα αἰσθητὰ ἀυξηθῇ καὶ ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εὐθυκρισία του, ἐκτιμᾶται καὶ ἡ ἤδη διαμορφωμένη θέση του ὑπὲρ τῆς ἀγγλόφιλης παράταξης τοῦ Βουλευτικοῦ.

Ἡδὴ ἀπὸ τοὺς πρώτες μῆνες τοῦ 1825 ἀποτελεῖ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ συμφωνητικοῦ τοῦ δανείου⁴¹. Ἀργότερα, μαζί με τὸν Μ. Ἰατρό, θὰ ἀναλάβῃ νὰ συσχεφθῇ με τὸ Ἐκτελεστικό γιὰ τὸ θέμα τῆς σύνταξης ξένων στρατιωτῶν στὸ Μοριά καὶ γιὰ τὴν ὀχύρωση φρουριῶν⁴². Ὡς τὸ τέλος τοῦ 1825 θὰ συμμετάσχῃ σὲ ποικίλες ἐπιτροπές, με διαφορετικὴ ἢ κάθε μιὰ δικαιοδοσία —γιὰ τὰ καταδρομικὰ ἔγγραφα τῶν Σπετσιωτῶν⁴³, τὴ σύσταση τῆς φρουρᾶς καὶ τὴν ἵδρυση σχολῆς πολέμου⁴⁴,

39. «Διὰ τὰς σημερινὰς κατεπειγούσας περιστάσεις τῆς πατρίδος, τὸ Βουλευτικὸν ἔκρινεν εὖλογον καὶ ἐδιώρησεν τὰς ἀκολουθοῦσας ἐπιτροπὰς, συγκροτουμένας ἀπὸ τὰ μέλη του. Τὴν μὲν ἀπὸ τοὺς κυρίους Βασίλειον Μπουντούρη, Σπυρίδωνα Τρικούπη καὶ Κωνσταντῖνον Ζωγράφον, διὰ νὰ παρενδρίσκωνται μετὰ τὸ Σ. Ἐκτελεστικὸν καὶ νὰ συσκέπτονται, ὡς ἄπλοϊ σύμβουλοι, καὶ συμβοητοὶ τοῦ Σ. Ἐκτελεστικοῦ». (Γεν. Ἀρχ. Κράτους, Ἐκτελεστικό, Φ. 96, ἀρ. 740, 13 Ἰουν. 1825).

40. Σ π. Τ ρ ι κ ο ὗ π η, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Λονδ. 1861, τ. Γ'. σ. 164· Ε. Π ρ ε β ε λ ἄ κ η, ἐνθ. ἀν., σ. 39, ὅπου καὶ τονίζεται ὅτι τὸ ἔγγραφο τοῦ Βουλευτικοῦ δὲν εἶχε τὴ συνήθη μορφή εἰσήγησης «τὸ Βουλευτικὸν προβάλλει», ἀλλὰ «τὸ Βουλευτικὸν ἔκρινεν εὖλογον καὶ ἐδιώρησεν».

41. Μουσείο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Ἀγωνιστῶν (87), Φ. 16. Ἀναφορὰ τῆς ἐπιτροπῆς, 28 Μαρτίου 1825.

42. Γεν. Ἀρχ. Κράτους, Ἐκτελεστικό, Φ. 99, ἀρ. 778 - 7 Ἰουλ. 1825.

43. Αὐτόθι, Φ. 105, ἀρ. 814 - 31 Ἰουλ. 1825.

44. ἈΓενική Ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος, ἀρ. 5 - 21 Ὀκτ. 1825.

τὴν ἐκποίηση τῶν ἐθνικῶν προσόδων⁴⁵, τὴν αὐξηση τοῦ μισθοῦ τῶν τακτικῶν στρατιωτῶν⁴⁶— μὰ καὶ σὲ μιὰ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ, ὅπου θὰ διορισθοῦν οἱ ἔμπιστοι μονάχα, ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Σώματος, ὁ Μ. Ἰατρός, ὁ Σ. Τρικoupης, ὁ Β. Μπουντούρης καὶ ὁ Ζωγράφος, μὲ σκοπὸ νὰ συσκεφθοῦν μὲ τὸ Ἐκτελεστικὸ γιὰ ὅλα τὰ «σωστικά μέσα», ἐνόψει τῶν κρισίμων καιρῶν⁴⁷. Στὶς ἀρχὲς ἄλλωστε τῆς ἐπόμενης χρονιᾶς ὁ Ζωγράφος θὰ διορισθῇ καὶ σὲ τρεῖς ἄλλες ἐπιτροπές—γιὰ τὴ τροποποίηση τοῦ νόμου περὶ συστάσεως τακτικοῦ στρατεύματος⁴⁸, γιὰ τὸ σχέδιο δανεισμοῦ ἀπὸ πλούσιους Ἑλληνας⁴⁹, γιὰ τὴν ἐξόφληση τῶν καθυστερημένων μισθῶν στοὺς στρατιῶτες⁵⁰.

Ἔτσι λοιπόν, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα «ἀγγλίζει», ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ σημαντικότερος ἐκπρόσωπος τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος, εἶναι πανίσχυρος στὸ Ἐκτελεστικόν, καὶ οἱ ἀγγλόφιλοι τοῦ Βουλευτικοῦ ἐξουδετερώνουν κάθε ἀντίσταση τῶν ἄλλων τάσεων, ὁ Ζωγράφος ἦταν φυσικὸ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἐπιρροή του.

Πρωταρχικὸ ἐνδιαφέρον ἐκδηλώνει γιὰ τὴν ἰδιαίτερή του πατρίδα, τὰ Καλάβρυτα. Μὲ πολλές του ἀναφορὲς ὁ Ζωγράφος καταφέρεται ἐναντίον τοῦ ἐπάρχου Ἰωάννου Σούτσου καὶ τοῦ καταλογίζει σκληρότητα καὶ ἀναρμοδιότητα. Ὁ Σούτσος καταδίωκε καὶ τιμωροῦσε τοὺς συγγενεῖς ἐκείνων πού, στὸ δεῦτερο ἐμφύλιο πόλεμο, εἶχαν ἀκολουθήσει τὸν Ἀνδ. Ζαῖμη καὶ τὸν Ἀνδ. Λόντο (γνωστοὺς ὡς Ἀνδρέηδες). Ὁ Ζωγράφος δὲν δικαιώνει φανερά τὸ κίνημα τοῦ Λόντου-Ζαῖμη, ἀφήνει ὥστόσο νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἔχει ἀρκετὴ ἀνοχή γιὰ τὶς πράξεις τους καὶ τοὺς συγχωρεῖ⁵¹. Ξέρει καλὰ πῶς, ἂν τὸ κίνημα τοῦ Α. Ζαῖμη εἶχε πετύχει κι ὁ φίλος του ἀναλάβαινε τὴν διακυβέρνηση τῆς χώρας, ὁ Ζωγράφος θὰ εἶχε τώρα σπουδαιότατη θέση πλάι του. Τὸ κίνημα ὅμως ἀπέτυχε καὶ πρέπει νὰ κρατηθοῦν τὰ προσχήματα. Ἔτσι ὁ Ζωγράφος ἀποφεύγει τὴν ἀνοικτὴ ὑποστήριξη, ἀλλὰ συντονίζει τὶς προσπάθειές του ὅλες πρὸς τὸ σκοπὸ νὰ προωθήσῃ τὸν Ζαῖμη πρῶτα καί, στὴ συνέχεια, τὸν ἑαυτὸ του. Σὲ λίγο, ὅταν θὰ προτείνει τὴν συγκρότηση τριῶν στρατοπέδων στὴν Πελοπόννησο, θὰ ζητήσῃ νὰ τεθοῦν ἐπικεφαλῆς τῶν δύο ὁ Α. Ζαῖμης καὶ ὁ Α. Λόντος, «ἄνδρες οἱ ὁποῖοι ἔξ

45. Αὐτόθι, ἀρ. 13 - 18 Νοεμ. 1825. Ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ αὐτὴ ὁ Ζωγράφος θὰ παραιτηθῇ γιὰ λόγους ὑγείας. (Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Ἀγωνιστῶν, 87-Φ. 32).

46. «Γενικὴ Ἐφημερίς», ἀρ. 16 - 28 Νοεμ. 1825.

47. Γεν. Ἀρχ. Κράτους, Ἐκτελεστικόν, Φ. 137, ἀρ. 1048 - 10 Νοεμ. 1825.

48. «Γενικὴ Ἐφημερίς», ἀρ. 37 - 13 Φεβρ. 1826.

49. Αὐτόθι, ἀρ. 42 - 27 Φεβρ. 1826.

50. Αὐτόθι, ἀρ. 42 - 3 Μαρτ. 1826.

51. Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Ἀγωνιστῶν (87) Φ. 18 - 2 Μαΐου 1825. Ἀναφορὰ Ζωγράφου.

ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως συνετέλεσαν ὁμολογουμένως εἰς τὰς προόδους τοῦ Ἑθνους, ἔχουν ἰκανότητας νὰ διευθύνουν στρατιωτικὰ σώματα καὶ μετ' αὐτὸ τὸ πολιτικὸν των ἀμάρτημα ἔχουν εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας πλειοτέραν παρ' ἄλλοτε ἐπιρροήν»⁵². Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ δηλ. ὁ Ζωγράφος θὰ τονίσῃ ὅτι τὸ «ἀμάρτημα» τῶν Ἀνδρέηδων συγχωρέθηκε πιά καὶ ὑπερίσχυσαν τὰ προτερήματά τους, ἐνῶ θὰ ἐκδηλώσῃ καὶ θαυμασμό καὶ συμπάθεια γιὰ τοὺς δύο φίλους του.

Στὸ μεταξὺ γίνεται κάποια κίνηση γιὰ νὰ βρεθῇ βασιλιᾷς καὶ ὅλοι ἐνδιαφέρονται νὰ λάβουν «τὴν γνώμην καὶ συγκατάθεσιν τῆς Ἀγγλίας»⁵³. Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ προτείνεται καὶ ὁ Ζωγράφος, ἀλλὰ τελικὰ θὰ ἀποκλεισθῇ γιὰ δεύτερη φορὰ ἀπὸ ἀποστολὴ στὴν Ἀγγλία⁵⁴. Τώρα ὅμως θὰ κάνῃ μιὰ κίνηση, ἓνα διπλωματικὸ ἐλιγμό, τὸν πιὸ ἐπιδέξιο ἴσως τῆς πολιτικῆς του καριέρας. Παρ' ὅλη τὴν ἐχθρότητα ποὺ εἶχε ἐκδηλώσει στὸ παρελθὸν κατὰ τοῦ Γ. Κουντουριώτη, ἀποδίδοντάς του εὐθύνες γιὰ τὴν ἀνάμιξή του στὸν ἐμφύλιο πόλεμο, ὁ Ζωγράφος τώρα θὰ ἀλλάξῃ πολιτικὴ καὶ θὰ προπαγανδίσῃ τὸ συμβιβασμό, ἐπιδιώκοντας τὴν ἔνωση τῶν πιὸ σημαντικῶν Ἑλλήνων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἐπικράτηση τῶν δικῶν του στὴ μελλοντικὴ κυβέρνησι, προσεταιριζόμενος τοὺς πολιτικούς του ἀντιπάλους, ἐνῶ, ἀπ' τὴν ἄλλη, ὁ ἴδιος θὰ ἀπέφευγε κάθε κατηγορία γιὰ φατριασμό ἢ κομματισμό. Μὲ πρωταρχικὸ του στόχο τὴν προώθησι τοῦ Α. Ζαΐμη διακηρύσσει ὅτι «οἱ σημαντικώτεροι Ἕλληνες, ἡγοῦν ὁ Κουντουριώτης, ὁ Μαυροκορδάτος, οἱ Ἀνδρέηδες, ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Δεληγιάννης πρέπει νὰ ἐνωθοῦν ὥς νὰ ἐγνωρίσθωσαν πρῶτην φορὰν καὶ οὕτω μόνον ἡμπορεῖ νὰ σωθῇ ἡ Ἑλλάς»⁵⁵. Ὡστόσο καὶ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κουντουριώτης εἶναι ἐπιφυλακτικοὶ καὶ ἀμφισβητοῦν τὴν εὐλικρίνεια τῶν προθέσεων τοῦ Ζωγράφου⁵⁶.

Στις 14 Αὐγούστου ὁ Ζωγράφος ἐγκαινιάζει τὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Ζακύνθου, πρωτογράφοντας στὰ μέλη της καὶ κολακεύον-

52. Αὐτόθι, Ἀρχεῖο Λόντου (32) ἀρ. 570· Γεν. Ἀρχ. Κράτους, Ἐκτελεστικό, Φ. 95, ἀρ. 709.—Ἀναφορὰ Ζωγράφου, 31 Μαΐου 1825.

53. Ἀρχεῖα Κουντουριωτῶν, ἐνθ. ἀν., τ. Δ', σ. 519. — Α. Μαυροκορδάτος πρὸς Γ. Κουντουριώτη, 27 Μαΐου 1825.

54. Γεν. Ἀρχ. Κράτους, Ἐκτελεστικό, Φ. 96, ἀρ. 8629. Στὴν ἀποστολὴ αὐτὴ θὰ σταλῇ ὁ Σπανιολάκης.

55. Ἀρχεῖα Κουντουριωτῶν, ἐνθ. ἀν., τ. Δ', σ. 562 — Κ. Πολυχρόνης πρὸς Γ. Κουντουριώτη, 10 Ἰουν. 1825.

56. «Ὁ σκοπὸς τοῦ Ζωγράφου βέβαια ἦτον διὰ νὰ χώσῃ τὸν Ζαΐμη εἰς τὰ πράγματα, καθόσον ὁμως μετὰ βεβαιότητος ἐπληροφορήθην βάσιν εἶχον τὸ νὰ φέρονται προηγουμένως εἰς ἔκβασιν τὸν συμβιβασμὸν μεταξὺ Ζαΐμη καὶ τῆς Ἐκλαμπρότητος Ζας». (Αὐτόθι, τ. Ε'. σ. 415-416.—Α. Μαυροκορδάτος πρὸς Γ. Κουντουριώτη, 21 Νοεμ. 1825).

τάς τους, αὐτούς, τοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ⁵⁷. Τέσσερεις ὅμως μόλις ἡμέρες πρὶν, μὲ γράμμα του πρὸς τὸν Ἀνδ. Λόντο, καταφέρεται ἐναντίον τοῦ Κολοκοτρώνη, ποὺ παρασύρθηκε ἀπὸ τὰ «φιλικά λόγια» τοῦ Ρώμα καὶ ἐξέθεσε σ' αὐτὸν μὲ κάθε λεπτομέρεια τὴν κατάσταση τῆς Ἑλλάδας. Στὸ γράμμα αὐτὸ ὁ Ζωγράφος διαστέλλει τοὺς πολιτικοὺς φίλους ἀπὸ τοὺς θερμοὺς τῆς «ἀπλῆς κοινωνίας» καὶ τονίζει ὅτι, ὅσο ἡ Ἑλλάδα βρίσκεται σὲ κίνδυνο, ποτὲ κανεὶς Ἑλληνας δὲν πρέπει νὰ ἐμπιστευθῇ καὶ νὰ μιλήσῃ ἀνοικτὰ σὲ ἄτομο, ποὺ βρίσκεται σὲ ἄμεση σχέση μὲ ξένη δύναμη, ἡ ὁποία ζητεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ συμφέροντά της. Συνεχίζει λέγοντας πόσο ἀπαραίτητη εἶναι ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῆς διαίρεσης, γιατί οἱ ὑποψίες καὶ οἱ ἀντιπάθειες βλάπτουν ἐκεῖ ὅπου πλεονάζει ἡ ἀμάθεια, σ' ἓνα τόπο δηλαδὴ ὅπως ἡ Ἑλλάδα ⁵⁸.

Τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Ζωγράφου, ἡ προειδοποίησις αὐτὴ γιὰ τὸν ἰδιοτελεῖ χαρακτήρα τῆς ξένης προσφορᾶς, δὲν ἦταν παρὰ ἀποτέλεσμα καθαροῦ ὑπολογισμοῦ, ἓνας ἀκόμη ἐπιτυχημένος διπλωματικὸς ἐλιγμός, γιὰ νὰ στραφῇ ξανὰ σὲ κομματικὰ συμφέροντα καὶ μηχανορραφίες, ποὺ τελικὰ δὲν ἐξυπηρετοῦσαν παρὰ τὰ συμφέροντα τῶν Δυνάμεων. Κι ἂν ἀκόμα ἡ κρίσιμη κατάσταση τοῦ ξεσηκωμένου ἔθνους δὲν ἐπέτρεπε μιὰ πολιτικὴ αὐθύπαρκτη καὶ ἀνεξάρτητη, δὲν εἶναι δυνατὸ ὥστόσο νὰ παραβλέψουμε τὶς ἀναπόφευκτα ἐπιβλαβεῖς συνέπειες, ποὺ ἐπέφεραν ἡ δανειακὴ πολιτικὴ ἀπ' τὴ μιά, καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη ἡ ἐξάρτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή.

Δύο λύσεις γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν κρίσιμων προβλημάτων.

Σὰν πρώτη λύση γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο, ὅπου ὁδηγήθηκαν τὸ 1825, οἱ Ἕλληνες θὰ θεωρήσουν τὴ στροφή πρὸς τὴ Γαλλία. Ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1825 ἄρχισε μιὰ προσπάθεια τοῦ δούκα τῆς Αὐρηλίας νὰ ἀνεβάσῃ στὸν ἐλληνικὸ θρόνο τὸ γιὸ τοῦ δούκα τοῦ Nemours (Intrigue Orleaniste). Οἱ Ὁρλενιστὲς σχεδίαζαν νὰ πείσουν μὲ κάθε τρόπο τὴν πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων νὰ ἐκλέξῃ τὸν Νεμουρ μὲ πανηγυρικὸ ψήφισμα τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἐνῶ παράλληλα θὰ πίεζαν τὸν βασιλέα Κάρολο νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐκλογή ⁵⁹. Τὸ γαλλικὸ κόμμα στὴν Ἑλλάδα, ποὺ μόλις ἀρχίζει νὰ ἀποκτᾷ ἐπιρροή, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ι. Κωλέττη, υἱοθέτησε ἀμέσως τὴν κίνησις αὐτὴ καὶ ἦρθε σὲ ἐπαφὴ μὲ πράκτορες τοῦ δούκα.

57. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Διον. Ρώμα, ἐνθ. ἀν., τ. Α', σ. 654 - 55 — [Κ. Ζωγράφος πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, 14 Αὐγ. 1825.

58. Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Λόντου (32), ἀρ. 581 — Κ. Ζωγράφος πρὸς Ἀνδ. Λόντο, 10 Αὐγ. 1825.

59. Γιὰ διεξοδικὴ ἀνάλυση τοῦ κινήματος τῶν Ὁρλεανιστῶν βλ. Κ. Ράδου, Περὶ τοῦ στέμματος τῆς Ἑλλάδος, Ἀθ. 1917. Passim.

Ὡστόσο καὶ μερικοὶ ἀγγλόφιλοι, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Ζωγράφος, ἀναμιγνύονται ἐνεργὰ στὸ ὀρλεανιστικὸ κίνημα. Καταρτίζεται ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ προθυμία τοῦ Καρόλου νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐκλογή τοῦ Νεμούρ⁶⁰ καὶ ἐτοιμάζονται ἐγγραφα, στὰ ὁποῖα ἐμφανίζεται σχεδὸν πάντα τὸ ὄνομα τοῦ Ζωγράφου. Αὐτὴ ἄλλωστε ἡ ἀνάμιξή του στὸ κίνημα, ποὺ ἐξυπηρετοῦσε τὰ γαλλικὰ συμφέροντα, ἔδωσε καὶ τὴν ἀφορμὴ στοὺς συγχρόνους του νὰ τὸν χαρακτηρίσουν πολιτικὰ ἀσταθὴ καὶ ἐκπρόσωπο, πλὴν τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ Κωλεττικοῦ κόμματος στὴν Ἑλλάδα⁶¹.

Ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πλευρὰ ἴσως ἡ γαλλικὴ πρόταση νὰ ἦταν πλεονεκτική, μιὰ καὶ ἐγγυᾶτο κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ἀνεξαρτησία τῆς χώρας, ἐνῶ ἡ προσφυγὴ στὴν προστασία τῆς Βρεταννίας παρασκεύαζε τὴν ὑποδούλωση σὲ ξένη δύναμη. Οἱ Ὀρλεανιστὲς ὅμως θὰ ἀποτύχουν. Καὶ ἡ ἐπίσημη Γαλλία δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴ στέψη τοῦ Γάλλου πρίγκηπα, πρὶν ἡ Ἑλλάδα ὀργανωθῇ ἐσωτερικὰ σὲ συνταγματικὴ μοναρχία καὶ πρὶν ἐξασφαλίσῃ τὴν προστασία καὶ τὴ συνδρομὴ ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων⁶², ἀλλὰ καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἡ σκέψη ὅτι ἴσως ἡ Ἀγγλία δυσανεκτήθῃ, ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ συναίνεση τῶν Ἀγγλῶν ἦταν ἀπαραίτητη πρὶν ἀπὸ ὁποιοδήποτε διάβημα, ἔκανε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ὀρλεανιστικοῦ σχεδίου νὰ ἀνακοπῇ⁶³. Βλέποντας οἱ ἀγγλόφιλοι τὴν ἀποτυχία τοῦ σχεδίου, θὰ ἰσχυριστοῦν τώρα πῶς ἡ συνεννόησή τους μὲ τὸ γαλλικὸ κόμμα ἔγινε γιὰ νὰ χαλιναγωγηθοῦν τὰ πάθη καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἔνωση καὶ ἡ ὁμόνοια· πρόσθεταν συγχρόνως ὅτι ἡ συνεννόησις αὐτὴ δὲν συνεπάγονταν καὶ ἀπεμπόλιση τῶν ἀρχῶν τοῦ κόμματος, ὅπου ἀνῆκαν⁶⁴. Ἡ πραγματικὴ σκοπιμότητα τῆς συνεννόησις εἶναι ὥστόσο ἄλλη. Σκοπὸς τῶν ἀγγλοφίλων καὶ τοῦ Ζωγράφου ἦταν ἡ ἐνίσχυσις τῶν δικῶν τους τάξεων καὶ ἡ ἐξουδετέρωσις τῶν ἀντιδράσεων τοῦ ρωσικοῦ κόμματος, μὲ μέσο τὸν προσεταιρισμὸ τοῦ Ι. Κωλέττη⁶⁵.

Ἔτσι λοιπὸν ὁ Ζωγράφος δὲν παρεκλίνει οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴ γραμμὴ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος. Ἡ πρόσκαιρη συμφωνία του μὲ τὸν Κωλέττη

60. Αὐτόθι, σ. 40 - 42.

61. T h. P i s c a t o r y, ἐνθ. ἀν., σ. 440.

62. Ν. Σ π η λ ι ἄ δ η, ἐνθ. ἀν., τ. Β', σ. 393 κ.έ. Ἀπάντησις τοῦ δούκα τῆς Ὀρλεάνης σὲ ἐρωτήματα ποὺ γραπτῶς τοῦ ἔθεσαν οἱ Ἕλληνες.

63. Βλ. Κ. Ρ ἄ δ ο υ, ἐνθ. ἀν., σ. 23, ὅπου καὶ παρατίθεται ἡ ἄποψη τοῦ Μαυροκορδάτου, ἡ ὁποία καὶ ἐξέφραζε τὴ γνώμη καὶ τῶν ἄλλων ὁμοφρόνων πολιτικῶν.

64. Ἰστ. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, ἐνθ. ἀν., τ. Β', σ. 40—Π. Πατρῶν πρὸς Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, 1 Φεβρ. 1826.

65. Ν. Β λ ἄ χ ο υ, Ἡ γένεσις τοῦ ἀγγλικοῦ, γαλλικοῦ καὶ ρωσικοῦ κόμματος ἐν Ἑλλάδι, Ἀθ. 1939, σ. 20 - 21.

ἐξαφάνιζε τὸ μόνο πρόσκομμα γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἐπικράτηση τῶν ἀγγλοφρόνων—τὶς ἀντιδράσεις τοῦ ρωσικοῦ κόμματος. Συγχρόνως δὲν διακινδυνεύονταν τίποτε, γιατί ἦταν βέβαιο πὼς ἡ Γαλλία, χωρὶς τὶς προϋποθέσεις ποὺ ἀναφέραμε, δὲν θὰ ἐνέκρινε τὴν ἐκλογή τοῦ Νεμουρ καὶ δὲν θὰ τοῦ ἐπέτρεπε τὴν ἀποδοχὴ τοῦ στέμματος. Θὰ λέγαμε λοιπὸν ὅτι κι αὐτὴ ἡ πρόσκαιρη φιλογαλλικὴ πολιτικὴ τοῦ Ζωγράφου ἔκρυβε πολλὴ διπλωματία κι ἔξυπνο ὑπολογισμό, ἐνῶ προετοίμαζε τὸ θρίαμβο τῶν ἀγγλοφίλων στὴ Συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τὴν πλήρη ἐπικράτησή τους στὸ κυβερνητικὸ σχῆμα ποὺ προέκυψε—στὴ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ.

Παράλληλα μὲ τὴν προσπάθεια τῶν Ὁρλεανιστῶν, τὸ 1825, τὴν κρίσιμη γιὰ τὸν ἀγώνα χρονιά⁶⁶, παρατηρεῖται μιὰ γενικότερη στροφὴ πρὸς τὴν Ἀγγλία. Ἔτσι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1825 ὑπογράφεται τὸ «*ὕπόμνημα ὑποτελείας*»⁶⁷ ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς ἐκπροσώπους τῶν Ἑλλήνων καί, φυσικά, ἀπὸ τὸν Ζωγράφο, ποὺ πρὶν λίγο μόλις καιρὸ ἀπέδινε ἰδιοτέλεια καὶ ψυχρὸ ὑπολογισμό σὲ κάθε ξένο ἐνδιαφέρον. Τὸ ἔγγραφο αὐτό, ποὺ ἡ ὑπογραφή του προκάλεσε πολλὰς ἐπικρίσεις ἀπὸ Ἑλλήνες καὶ φιλέλληνες, περιελάμβανε μεταξὺ ἄλλων: «*Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος δυνάμει τῆς παρούσης πράξεως ἐκθέτει ἐκουσίως τὴν ἱερὰν παρακαταθήκην τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας, ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ὑπεράσπισιν τῆς Μεγάλης Βρετανίας*».

Τὸ ὑπόμνημα τῶν Ἑλλήνων ἔφερεν πολὺ κοντὰ τὸν πρωταρχικὸ στόχο τῆς Ἀγγλίας—τὴν ἀποτροπὴ δηλ. τῆς Ρωσίας ἀπὸ τὸ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεση σὰ μέσο γιὰ τὴν προώθησή της⁶⁸. Ἐνῶ λοιπὸν δὲν ἀποδέχονται τὴν ἑλληνικὴ πρόταση, οἱ Ἀγγλοὶ ἀντιπροτείνουν τὴ μεσολάβηση τῆς χώρας τους καὶ στέλνουν πρεσβευτὴ στὴν Πόλη τὸν Stratford Canning, μὲ ἐντολὴ, στὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, νὰ συσχεφθῇ μὲ ἐκπροσώπους τῆς Κυβέρνησης γιὰ τοὺς ὅρους τῆς μεσιτείας. Στὴν Ἑλλάδα ἡ πιθανότητα τῆς μεσολάβησης χαιρετίστηκε μὲ ἐνθουσιασμό καὶ μετὰ ἀπὸ ἀμφιταλαντεύσεις, ἀντιπροτάσεις καὶ λογομαχίες⁶⁹, διορίστηκαν γιὰ τὴ συνάντησή ὁ Α. Μαυροκορδάτος, Γεν. Γραμματέας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, καὶ ὁ Ζωγράφος ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος.

Στὴ συνάντησή τους μὲ τὸν St. Canning, στὸ τέλος Δεκ. 1825, οἱ δύο

66. Ἐκθεση τῆς κρίσιμης κατάστασης ἀπὸ τὸν Ζωγράφο στὸ Ἰστ. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, ἐνθ. ἀν., τ. Β', σ. 72-74, 15 Μαρτ. 1826.

67. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ ὑπομνήματος βλ. Ν. Σ π η λ ι á δ η, ἐνθ. ἀν., τ. Β', σ. 374 κέ. Σ π. Τ ρ ι κ ο ὕ π η, ἐνθ. ἀν., τ. Γ', σ. 301. Ἰστ. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, ἐνθ. ἀν., τ. Α' σ. 529 κέ.

68. L. C o u r t n e y, «Canning and the Eastern Question», στὸ περ. The Nineteenth Century, ἀρ. 247, Σεπτ. 1897, σ. 376.

69. Ἀρχεῖα Κουντουριωτῶν, ἐνθ. ἀν., τ. Ε', σ. 470.

ἐμπειροί πολιτικοί ἄνδρες θὰ ἐπικαλεσθοῦν ἀνεπίσημα τὴ μεσιτεία τῆς Ἀγγλίας⁷⁰, τὴν ὁποία, ἐπίσημα πιά, θὰ ζητήσῃ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Ἐπιδάουρου. Ἔτσι ἡ Ἀγγλία θὰ καταστῇ ὄχι μόνο ὁ ἀποκλειστικός, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπίσημος ἐξουσιοδοτημένος ὑπερασπιστὴς τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ διορισμὸς τοῦ Ζωγράφου ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι ἔχει τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν συναδέλφων του καὶ ὅτι ἐκτιμᾶται γιὰ τὴν εὐφυΐα του ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του. Οἱ ἔστω καὶ ἀνεπίσημες συνομιλίες, στὶς ὁποῖες ἔλαβε μέρος, ἀνοιξαν τὸ δρόμο στὴν ἐπίσημη ἐπὶ κλήσιν τῆς ἀγγλικῆς μεσιτείας στὴ Συνέλευσις τῆς Ἐπιδάουρου. Ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ George Canning ὁμολόγησε⁷¹, ἡ συζήτηση αὐτὴ ἀποτέλεσε τὴ βάση τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν ὅρων τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 4ης Ἀπριλίου 1826. Ὅσα ἀνεπίσημα ἐλέχθησαν βοήθησαν τὸν G. Canning νὰ διατυπώσῃ τὰ κύρια σημεῖα τῆς συμφωνίας του μὲ τὴ Ρωσία⁷². Κι ὅταν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Ἐπιδάουρου ἐπικαλέστηκε πιά ἐπίσημα τὴ μεσιτεία, οἱ ὅροι ποὺ ἦταν ἔτοιμη νὰ ἀποδεχθῇ, οὐσιαστικὰ δὲν ἦταν περισσότερο αὐστηροὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ, ἐν ἀγνοίᾳ τῆς, εἶχαν περιληφθῇ στὸ Πρωτόκολλο τῆς 4ης Ἀπριλίου 1826.

Η Γ' ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ - Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Ἡ Γ' Ἐθνοσυνέλευσις ἄρχισε τὶς ἐργασίες της στὴν Ἐπίδαυρο, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1826. Στὴ νέα περίοδο ποὺ ἐγκαινιάζεται ὁ Ζωγράφος θὰ ἀγγίξῃ τὴν ἀκμὴ τῆς σταδιοδρομίας του μέσα στὸν αγώνα. Ἡ παλιά του ἐπιθυμία νὰ δῇ τὸν Α. Ζαΐμη στὰ πράγματα θὰ ἐκπληρωθῇ, καὶ ὁ ἴδιος θὰ ἀποκτήσῃ κοντὰ του ἐμπιστευτικὴ θέσι.

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ προσώπου τοῦ Ζωγράφου γιὰ τὸν Ζαΐμη καὶ τοὺς ἀγγλόφιλους φαίνεται ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τῶν συνεδριάσεων τῆς Συνέ-

70. Γιὰ τὰ πρακτικὰ τῆς συνάντησης βλ. Δ. Κ ο κ κ ί ν ο υ, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, Ἀθ. 1956-1960, τ. ΙΧ, σ. 134-40. Αὐτόγραφο τοῦ Ζωγράφου, ὁ ὁποῖος καὶ κρατοῦσε τὰ πρακτικὰ, μὲ ἐλάχιστες παραλλαγές, στὸ Μουσεῖο Μπενάκη, Σύμμεικτα, ἀρ. 61.1.

71. The Portfolio; or a Collection of State Papers and other Documents... Λονδ. 1836, τ. V, σ. 2 κέ. Ἀπὸ τὶς ὁδηγίες τοῦ George πρὸς τὸν Stratford Canning, 6 Σεπτ. 1826.

72. Τὸ Πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης ὑπεγράφη ἀπὸ τὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Ρωσία στὶς 23 Μαρτ./4 Ἀπρ. 1826. Οἱ δύο χῶρες συμφωνοῦσαν νὰ προτείνουν καὶ στοὺς Ἕλληνας καὶ στοὺς Τούρκους τὴ μεσολάβησίν τους γιὰ τὴ λήξιν τοῦ πολέμου, μὲ βάση τὴν ἱδρυση αὐτονόμου Ἑλληνικοῦ Κράτους, φόρου ὑποτελοῦς στὸ Σουλτάνο. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ Πρωτοκόλλου βλ. Μ. Θ. Λ ά σ κ α ρ ι, Τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα 1800-1923, Θεσ. 1948, τ. Α', σ. 61-63.

λευσης, όταν ο Ζωγράφος θα αποτελέσει μέλος μιᾶς ειδικῆς ἐπιτροπῆς. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ ἐξετάζει τὰ ἐφοδιαστικά ἔγγραφα τῶν πληρεξουσίων, ἂν εἶναι νόμιμα ἢ ὄχι. Δὲν εἶναι ὅμως μόνο ἡ νομιμότητα ποὺ ἐνδιαφέρει τὸν Ζωγράφο καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς. Γι' αὐτὸ θὰ ρωτήσῃ φανερά τὸν Ζαῖμη ἂν θὰ πρέπη νὰ ἐξετασθοῦν τὰ ἐφοδιαστικά καὶ κατὰ τὴ νομιμότητα καὶ κατὰ τὴν ποιότητα, «καὶ δὲν ἐννόει διὰ τὴν ποιότητα, εἰ μὴ τὸ φρόνημα»⁷³. Φαίνεται λοιπὸν πὼς ὁ Ζαῖμης, καὶ μαζί του ὁ Ζωγράφος, ὑποδαύλιζαν τὴ διαίρεση καὶ δὲν ἐπέτρεπαν νὰ λάβουν μέρος στὴ συνέλευση παρὰ μόνο οἱ ὁμοφρονούντες καὶ ὅσοι ἦταν διατεθειμένοι νὰ ψηφίσουν ὅ,τι αὐτοὶ καὶ οἱ δικοὶ τους θὰ ὑπαγόρευαν. Ἡ Ἐθνοσυνέλευση ἔτσι, ἦταν ἀπ' τὴν ἀρχὴ «χρωματισμένη», ἀποφασισμένη νὰ ὑπερψηφίσῃ τὶς ἀπόψεις τοῦ Α. Ζαῖμη καὶ τῶν ἀγγλοφίλων⁷⁴, πράγμα ποὺ προκύπτει καὶ ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις της καὶ ἀπὸ τὰ ψηφίσματά της.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συνεδριάσεων ὁ Ζωγράφος θὰ λάβῃ ἐνεργὸ μέρος, προτείνοντας τὴν σύσταση ἑξὶ ἐπταμελῶν διαρκῶν ἐπιτροπῶν⁷⁵. Ἡ α' ἐπιτροπὴ θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίσῃ γιὰ τὴν ἐξέγερση χρηματικῶν πόρων, ἡ β' γιὰ τὴ σύσταση καὶ τὴν αὔξηση τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων, ἐνῶ ἡ γ' γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ναυτικῆς δύναμης. Ἡ δ' ἐπιτροπὴ θὰ ἦταν ὑπεύθυνη γιὰ τὸν ἀνασχηματισμὸ τῆς Διοίκησης καὶ τὴν ὀργάνωση τῶν Δικαστηρίων, ἡ ε' γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν θρησκευτικῶν ὑποθέσεων καὶ ἡ στ' θὰ ἀναλάβαινε τὴν μελέτη καὶ διεκπεραίωση τῶν γενικῶν ἀναφορῶν.

Οἱ προτάσεις αὐτὲς τοῦ Ζωγράφου θὰ γίνουν δεκτὲς ἀπὸ τὴ Συνέλευση καὶ ὁ ἴδιος θὰ συμμετάσχῃ στὴν δ' ἐπιτροπὴ τῆς ἀναθεώρησης τοῦ Πολιτεῦματος⁷⁶. Συγχρόνως ἀποφασίζεται ἡ σύσταση τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, στὴν ὁποία δόθηκε πλήρης ἐλευθερία διοίκησης καὶ ὅλες οἱ ἐξουσίες συγκεντρωμένες. Ἡ Δ.Ε. ἦταν ἐνδεκαμελής, μὲ πρόεδρο τὸν Α. Ζαῖμη καὶ Γενικὸ Γραμματεὰ τὸν Ζωγράφο⁷⁷.

Ἡ Συνέλευση λοιπὸν τελείωσε τὶς ἐργασίες της μὲ τὸ θρίαμβο τῶν

73. Ν. Σ π η λ ι ἄ δ η, ἐνθ. ἀν., τ. Γ', σ. 112.

74. «...Μεταβαίνουν...εἰς Ἐπίδανρον, ν' ἀποφασίσωσι ὅ,τι τοὺς ὑπαγορεύωσι τὰ ὄργανα τῆς φατρίας ὁ Τρικούπης, ὁ Ζωγράφος. ὁ Ζαῖμης, ὁ Λόντος, καὶ μετ' αὐτῶν ὁ Κολοκοτρώνης πεπεισμένοι εἰς τὴν συνείδησίν του ὅτι ἐνεργεῖ διὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν...» (Αὐτόθι, τ. Β', σ. 537).

75. Ἀ ν δ. Μ ἄ μ ο υ κ α, Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, Πειρ. 1839, τ. Ε', σ. 33 - 34· «Γενικὴ Ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος», ἀρ. 56 - 28 Ἀπριλ. 1826.

76. Γιὰ τὴν ἐπιτροπὴ αὐτὴ βλ. Α. Μ ἄ μ ο υ κ α, ἐνθ. ἀν., τ. Δ', σ. 63.

77. Γ. Δ η μ α κ ὀ π ο υ λ ο υ, ἐνθ. ἀν., σ. 191· Ἰ α κ. Β ι σ β ί ζ η, Ἡ πολιτικὴ δικαιοσύνη κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν μέχρι τοῦ Καποδιστρίου, Ἀθ. 1941, σ. 162 κέ.

αγγλοφίλων. Τὸ νέο κυβερνητικὸ σχῆμα τῆς Ἑλλάδας εἶναι τώρα ἐντελῶς συγκεντρωτικὸ καὶ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴ μερίδα τοῦ Α. Ζαΐμη καὶ τοῦ Ζωγράφου. Ἡ πράξις τοῦ Ἰουλίου 1825—τὸ ὑπόμνημα ὑποτελείας—ἐπικυρώνεται στὴ Συνέλευση καὶ πραγματοποιεῖται ἀπόλυτα ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ζωγράφου νὰ δῇ τὸ φίλο του Ζαΐμη ἐπικεφαλῆς τῆς Κυβέρνησης. Συγχρόνως, οἱ ἀνεπίσημες συνομιλίες τοῦ Ζωγράφου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου μὲ τὸν St. Canning στὸ τέλος τοῦ 1825, ὁδήγησαν στὴ σύσταση τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως⁷⁸, μὲ τὴν ὁποία ἡ αἴτηση τῆς ἀγγλικῆς μεσιτείας βρῆκε τὴν ἐπίσημη ἑκφρασί της.

Ὁ Ζωγράφος παραμένει Γεν. Γραμματέας τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἓνα εἶδος ὑπουργοῦ Προεδρίας τῆς δικτατορικῆς αὐτῆς κυβέρνησης, γιὰ λίγους μόνο μῆνες. Στὸ μεταξὺ διατηρεῖ πυκνὴ ἀλληλογραφία μὲ τὴν Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, στὴν ὁποία καὶ ἐκθέτει τὶς ἀνησυχίες καὶ τοὺς φόβους του γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ αγώνα⁷⁹. Στὸ τέλος τοῦ Ἰουλίου 1826 θὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὴν Ἀρχιγραμματεία τῆς Δ.Ε., ἴσως διότι διαφώνησε κάπου μὲ τὸν Ζαΐμη, ἢ, διότι θέλησε νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀνάμιξή του σὲ νέες διαφορές, τὶς ὁποῖες ἐβλεπε νὰ πλησιάζουν. Σὲ γράμμα του πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, στίς 16 Σεπτ. 1826⁸⁰, θὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τοῦ φίλου του Α. Ζαΐμη, καταλογίζοντάς του ὑπεροψία καὶ ἑλλειψη ὀρθῆς κρίσης. Στὴ συνέχεια ὁ Ζωγράφος θὰ κατηγορήσῃ τὸν Λόντο καὶ τὸν Νοταρᾶ γιὰ τυράννους, τὸν Δεληγιάννη γιὰ κακοήθη, τὸν Κολοκοτρώνη γιὰ ἀνόητο, τὸν Πετρόμπεη γιὰ ἄσυνεπῇ καὶ φιλοχρήματο. «Ὅλοι οἱ ἀνωτέρω κύριοι συνήρῃσαν ὅσον ἡμπόρεσαν διὰ νὰ ἀπελπίσουν τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἔφθασε τὴν σήμερον νὰ τρομάξῃ περισσότερον τὴν διαγωγὴν τῶν κυβερνούντων καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ τὰς ἐπιδρομάς»⁸¹. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τῆς ἐπίθεσης ἐναντίον ὧν, ὁ Ζωγράφος ἰσχυρίζεται ὅτι διαφωτίζει τὴν Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, ποὺ ἔχει σὰν ἔργο της τὴν ἐπαφὴ τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδας μὲ τὸ ἐξωτερικόν. Ἄν καὶ ὁ Ζωγράφος γνωρίζῃ καλὰ πὼς ἐπιβάλλεται νὰ ἐμφανισθῇ ἡ Ἑλλάδα ἱκανὴ γιὰ αὐτοκυβέρνηση⁸², γράφει ὡστόσο τὸ γράμμα αὐτό, ποὺ ἀποτελεῖ λίβελλο κατὰ τῆς κυβέρνησης.

78. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ ἦταν 13μελὴς καὶ τὸ χρέος της ἦταν νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τὸ St. Canning τὸ συμβιβασμὸ μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας. Τὸ ἄρθρο 7 τῶν ὁδηγιῶν ὀριζε ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ μπορεῖ νὰ συγκατατεθῇ γιὰ τὴν ἐπικυρίαρχία τῆς Πόρτας καὶ γιὰ τὴ φόρου ὑποτελεία τῆς Ἑλλάδας.

79. Ἰστ. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, ἐνθ. ἐν., τ. Β', σ. 72 - 74. (15 Μαρ. 1826), σ. 214 - 15 (16 Μαΐου 1826), σ. 325 - 26 (11 Ἰουλ. 1826).

80. Αὐτόθι, τ. Β', σ. 484 κέ.

81. Αὐτόθι.

82. Βλ. ἐπιστολὴ τοῦ Α. Λουριώτη πρὸς τὸ Ζωγράφο, ὅπου τονίζεται ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἀξία τῆς ὑπόληψης καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ κοινοῦ. (Ἐθν. Ἰδρ. Ἑρευνῶν, Ἀρχεῖο Λουριώτη, ΙΗ / κωδ. Ι, 64R - 68V, 11/24 Σεπτ. 1826).

Τὸ Δεκέμβριο θὰ ξαναγράψῃ πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ· αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως ἓνα γράμμα ποὺ ἀπηγεῖ καὶ τὴ γνώμη τοῦ Α. Ζαῖμη. Πάλι θὰ καταφερθῇ ἐναντίον κάθε προσώπου ποὺ κινεῖται στὸν ἐλληνικὸ πολιτικὸ στίβο· σὲ ὅλους κάτι θὰ καταλογίσῃ καὶ θὰ τοὺς ἀρνηθῇ κάθε ἀξία καὶ δύναμη ἐπιβολῆς. Κανεὶς δὲν τοῦ φαίνεται ἱκανὸς νὰ σχηματίσῃ σταθερὴ κυβέρνηση, πράγμα ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἐθνικὴ ἀνάγκη. Κι ὁ Ζωγράφος εἶναι ἀρκετὰ ἔμπειρος καὶ ἱκανὸς νὰ ἀντιληφθῇ, πόσο αἰσθητὲς γίνονται στὸ ἐξωτερικὸ οἱ ἀντιζηλίεις καὶ οἱ ἀντιδράσεις καὶ σὲ τι μεγάλο κίνδυνο βρίσκεται ἡ ἐλληνικὴ ἀνεξαρτησία. Τὴν ἐπομένη χρονιά ὡστόσο θὰ σωθῇ ἡ κατάστασις καὶ μὲ τὴ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου—6 Ἰουλίου 1827—θὰ τεθῇ ἡ βάση γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδας.

Η ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΤΡΟΙΖΗΝΑ - Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΧΩΡΙΣ ΥΨΗΛΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὸ τέλος ἤδη τοῦ 1826 ἔχουν συγκεντρωθῇ στὴν Αἴγινα, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἑρμιόνη, πληρεξούσιοι ἀπὸ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὴ σύγκλησιν τῆς Ἐθνοσυνέλευσης. Οἱ δύο ὁμάδες ἀντιπροσωπεύουν διαφορετικὰ κομματικὰ συμφέροντα. Στὴν Αἴγινα συγκεντρώνεται τὸ παλιὸ Ἐκτελεστικόν, οἱ «κυβερνητικοὶ» — Ζαῖμης, Τρικoupης, Ζωγράφος κ.τ.λ.— μέλη τῆς φατρίας καὶ ἀγγλόφιλοι. Στὸ Καστρί (Ἑρμιόνη) ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἀρχηγὸς τῆς φατρίας Κολοκοτρώνης, συμπράττοντας μὲ τὸν παλιὸν τοῦ ἐχθρό, τὸν Κουντουριώτη⁸³, προσπαθοῦν νὰ ἐξασθενίσουν τὴν ἐπιρροὴ τῆς Κυβέρνησης. Ὁ Ζωγράφος, γράφοντας πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, θὰ προσπαθῇ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴ σύμπραξιν Κολοκοτρώνη καὶ Κουντουριώτη, ἀναλύοντας τὴν πολιτικὴν τοῦ καθ' ἑνὸς⁸⁴, καὶ θὰ ὑποστηρίξῃ πῶς

83. ...«Τὰ κινήματά των (τῶν Κουντουριωτῶν) ταῦτα πηγάζουν ἀπὸ τὸν ὅποιον ἔχουν κατὰ Ζαῖμη, Τομπάζη καὶ Μπουντούρη μίσος, καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὴν ἀκρωθεῖσαν ἐκποίησιν τῆς ἐθνικῆς γῆς κατ' ἐξοχήν... ἀποτείνονται δὲ εἰς τὴν κατάθλιψιν τῶν ρηθέντων κυρίων, εἰς τὴν ἐπικύρωσιν καὶ ἐξακολούθησιν τῶν ἐκποιήσεων τῆς γῆς, εἰς τὸ νὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν... Πρὸς ταῦτα δὲ ἀποτεϊνόμενοι... ψευδοπολιτεύονται μὲ τὸν Κολοκοτρώνην... (Ἰστ. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, ἐνθ. ἀν., τ. Β'. σ. 598 κέ. — Ζωγράφος πρὸς Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, 26 Δεκ. 1826).

84. «Ὁ Κολοκοτρώνης... ἐφαντάσθη ὅτι καὶ αὐτὸς ἤμπορεῖ νὰ στερεώσῃ, καὶ τὴν στρατιωτικὴν μὲ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν νὰ ἐνώσῃ, ἂν ἐκατόρθωνε νὰ σχετισθῇ μὲ τοὺς πολιτικοὺς μηχανορράφους καὶ νὰ ἐνδυσθῇ τοῦ γέροντος νομοθέτου τὸν μανδύαν... Ὁ Κουντουριώτης εἶχε παλαιὰν καὶ ριζωμένην ἀντιπάθειαν ἐναντίον τινῶν συμπατριωτῶν του, μελῶν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως... (καὶ ἐνόμιζε) ἀνόρθωσιν τῆς ἰδικῆς του ὑπολήψεως τὴν πτώσιν καὶ ἀμαύρωσιν τῆς ὑπολήψεως ἐκείνων...», (Π. Μ. Κ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η, Ἱστορικὰ ἐγγράφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, Ἀθ. 1927, σ. 150-51 — Ζωγράφος πρὸς Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, 19 Ἰουν. 1827).

ή νόμιμη συνέλευση είναι αυτή που ετοιμάζεται στην Αίγινα, τόπο ασφαλή και κεντρικό.⁸⁵

Οι δύο ωστόσο ομάδες των πληρεξουσίων, ή μια στην Αίγινα και ή άλλη στην Ερμιόνη, υποστήριζαν ή κάθε μία τη δικιά της νομιμότητα και απηύθυναν διάφορες κατηγορίες ή μια στην άλλη, όπως και ευθύνες για τη διαίρεση των Ελλήνων, για συνεργία στη σπουδαρχία και την ιδιοτέλεια. «*Ἡ καθ' αὐτὸ οὐσία τῆς διαιρέσεως συνίστατο εἰς τὸ ἀσκηῶσιν σὺ διὰ τὰ καθήσω ἐγὼ, ὅστις ὑποπευόμενος μήποτε ἀναλαβὼν πάλιν ἀρχὴν καὶ δύναμιν θελήσης τὰ μὲ ἀντεκδικηθῆς, θέλω φροντίσει τὰ σὲ κατατρέξω ὅσον δύναμαι*»⁸⁶.

Τελικὰ ή Γ' Ἐθνική Συνέλευση ἄρχισε τίς ἐργασίες της γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ στὴν Τροιζήνα, τὸ Μάρτιο τοῦ 1827. Μετὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Καποδίστρια ὡς κυβερνήτη—στὴ συνεδρίαση τῆς 30 Μαρτίου⁸⁷—διορίστηκε 12μελὴς ἐπιτροπὴ ἀναθεωρητικὴ τοῦ συντάγματος, στὴν ὁποία λαβαίνει μέρος καὶ ὁ Ζωγράφος. Τὴν ἐπομένη ὥστόσο τῆς ἐκλογῆς τοῦ ὁ Ζωγράφος ὑποβάλλει τὴν παραίτησή του, διότι θεωροῦσε ἀδύνατη τὴ σύνταξη ἐνὸς συντάγματος μὲ πολὺχρονη διάρκεια μέσα σὲ λίγες μόνο μέρες⁸⁸.

Μετὰ τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ ἀναθεώρησης τοῦ συντάγματος ὁ Ζωγράφος δὲ συμμετέχει ἐνεργὰ στὰ πολιτικὰ πράγματα, ὡς τὸ τέλος τοῦ 1827—ἢ τουλάχιστο δὲν ἀναλαμβάνει «*ὀπουργήματα*». Ὁ Α. Ζαΐμης φαίνεται ὅμως πὼς κάνει ἐνέργειες γιὰ τὸν προωθήσει σὲ ἀξιώματα, καὶ συχνὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ζωγράφου συνδέεται μὲ ὀργανώσεις «ἀντικαθεστωτικές» θὰ λέγαμε, καὶ μὲ φιλονεικίες γιὰ πολιτικὰ πόστα⁸⁹. Συγχρόνως μοιάζει νὰ ἔλαβε μέρος σὲ μιὰ κίνηση τοῦ Ζαΐμη καὶ τῶν δυσαρεστημένων ἀγγλοφίλων, μὲ σκοπὸ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐξωση τῆς κυβέρνησης (Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς) καὶ τὴ δική τους ἀποκατάσταση στὴν ἀρχή⁹⁰. Ἄν ὅμως πραγματικὰ σχεδιάζονταν κάτι τέτοιο, δὲν εἶχε συνέχεια καὶ φυσικὰ οὔτε ἐπιτυχία.

85. Ἰστ. Ἀρχ. Δ. Ρώμα, ἐνθ. ἀν., τ. Β', σ. 598 κέ. — Ζωγράφος πρὸς Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, 26 Δεκ. 1826.

86. Π. Μ. Κ ο ν τ ο γ ι ἄ ν ν η, ἐνθ. ἀν., σ. 152—Ζωγράφος πρὸς Ἐπιτροπὴ Ζακύνθου, 19 Ἰαν. 1827.

87. Ἀ ν. Μ ἄ μ ο υ κ α, ἐνθ. ἀν., τ. Ζ', σ. 68.

88. Λίγο ἀργότερα θὰ ὑποβάλουν παραίτηση καὶ ὁ Σ. Τρικούπης, Α. Πολυζωίδης, Ἐμ. Ἀντωνιάδης καὶ Π. Ὀμηρίδης — ὅλοι μέλη τῆς ἐπιτροπῆς — γιὰ τὴν ἴδια αἰτία. (Αὐτόθι).

89. Ἀρχεῖα Κουντουριωτῶν, ἐνθ. ἀν., τ. Η', σ. 238 - Π. Πολύδωρος πρὸς Γ. Κουντουριώτη, 16 Μαΐου 1827.

90. Γεν. Ἀρχ. Κράτους, Ἀρχεῖο Μαυροκορδάτου, Φ. 13, ἀρ. 3845 - Α. Λιβρόπουλος πρὸς Μαυροκορδάτο, 3 Σεπτ. 1827.

Στις 21 Σεπτεμβρίου 1827, στη Γενική Έφημερίδα της Ελλάδας⁹¹, δημοσιεύεται έκτενές άρθρο του Κ. Μαυρονικόλα, που δεν είναι άλλος από τον Ζωγράφο⁹². Σε προηγούμενο φύλλο της εφημερίδας⁹³ είχε δημοσιευθεί προκήρυξη του Κολοκοτρώνη προς τους Πελοποννήσιους, με την οποία τους γνωστοποιούσε τη σύναψη της συνθήκης της 6 Ιουλίου 1827⁹⁴, με σκοπό να τους ἐγκαρδιώσει και να δώσει καιρό στις δυνάμεις να λάβουν μέτρα ώστε να εκπληρώσουν τους όρους⁹⁵. Ο Γενικός Αρχηγός (Κολοκοτρώνης) παρότρυνε τους Μοραίτες να τρέξουν στα στρατόπεδα, που ο ίδιος είχε οργανώσει και να εξακολουθήσουν τον πόλεμο. Σάν απάντηση στην προκήρυξη του Κολοκοτρώνη ο Ζωγράφος γράφει το άρθρο του και το επιτίθεται δριμύτατα. Τον κατηγορεί ότι, κοινοποιώντας την συνθήκη, ἐπεμβαίνει στα χρέη της Κυβέρνησης, ἐπεμβαίνει σε υποθέσεις ξένες για ένα στρατιώτη. Συγχρόνως του καταλογίζει παρατυπίες στις περιόδους του στο Μοριά. Για το Ζωγράφο όλοι οι στρατιώτες είναι ληστές κι οί κάτοικοι μένουν χωρίς προστασία. Ο Γεν. Αρχηγός, όταν θέλησε να ἐμπνεύσει την ένωση και να συστήσει καλή διαγωγή, ξεχνοῦσε πως «...ὁ λαὸς ὀλίγον ὠφελεῖται, ὀλίγον κινεῖται ἀπὸ τὰς καλὰς πλὴν ἀφηρημένας φράσεις, ὅταν αἱ καλαὶ πράξεις, τὰ καλὰ παραδείγματα δὲν συνοδεύουν, δὲν ἐνισχύουν τὰς ἠθικοπολιτικὰς παραγγελίας»⁹⁶.

Ἡ διατριβή αὐτὴ τοῦ Ζωγράφου στὴν Γεν. Έφημερίδα, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1827, εἶναι καὶ ἡ τελευταία εἰδηση, ἡ ὕστατη παρουσία του στὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ελλάδας, ὡς τὴν ἀφιξη τοῦ Καποδίστρια. Τελειώνοντας τὸ 1827 θὰ βρῇ τὸ Ζωγράφο «μακρὰν ὑπουργημάτων»⁹⁷, μὰ διαπρεπῆ καὶ ἔμπειρο πολιτικὸ ἄνδρα, ἔτοιμο γιὰ τὴν ἀνάληψη ὑψηλοτέρων ἀξιομάτων.

Κρίνοντας ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Ζωγράφου μέσα στὰ ἐπτά αὐτὰ χρόνια τοῦ ἀγώνα, εὐκόλα μποροῦμε νὰ τὸν θεωρήσουμε ἱκανό, ἴσως καὶ ὥριμο

91. «Γενική Έφημερίς τῆς Ελλάδος», ἀρ. 61 - 21 Σεπτ. 1827.

92. Βλ. σ. 84 τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

93. «Γεν. Έφημ.», ἀρ. 57 - 7 Σεπτ. 1827.

94. Γιὰ τὴ σημασία τῆς συνθήκης βλ. Μ. Θ. Λάσκαρι, ἐνθ. ἀν., σ. 63-64.

95. Ν. Σπηλιᾶδη, ἐνθ. ἀν., τ. Γ', σ. 425.

96. «Γεν. Έφημ.», ἀρ. 61 - 21 Σεπτ. 1827. Ἀπάντηση στὸ ἄρθρο τοῦ Ζωγράφου δημοσιεύει ὁ Ἄν. Λιούμης στὸ τεῦχος 65 τῆς «Γεν. Έφημ.». Ὁ Λιούμης ὑποστηρίζει τὸ ἄδικο τοῦ Ζωγράφου, ἐκθειάζει τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τονίζει τὴν ἀξία τῶν στρατιωτῶν γιὰ τὸν ἀγώνα.

97. Έκφραση τοῦ Α. Λουριώτη σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Ζωγράφο. (Έθν. Ἰδρ. Έρευνῶν, Ἀρχεῖο Λουριώτη, Φ. ΙΘ'/ΙΙ, 1 Μαΐου 1827).

πολιτικό. Κάποτε μᾶς εκπλήσσει ἡ εὐθυκρισία του καὶ ὁ ὀρθολογισμός του· κάποτε πάλι δὲν θὰ διστάσουμε νὰ τοῦ καταλογίσουμε ὑπερβολικὴ φιλοδοξία καὶ ἀσυνέπεια. Παρουσιάζει λοιπὸν στὴ συμπεριφορά του μιὰ βασικὴ ἀντίφαση. Ἐνῶ διαθέτει μὀρφωση καὶ ἱκανότητες, ὀξύτητα στὸ πνεῦμα, βάθος καὶ σιγουριά στὴ σκέψη, ἐνῶ ἀκτινοβολεῖ ἀναμφίβολα τὸ ἰδιαίτερο ἐκεῖνο εἶδος παιδείας τῶν δυτικοθρεμμένων Ἑλλήνων καὶ ἀναπτύσσει εὐρὺ κύκλο σχέσεων, ὥστόσο συχνὰ ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ φιλοδοξία δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐμπλοκὴν του σὲ φατριασμοὺς καὶ μονομερεῖς κομματισμούς.

Ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὶς ἀντιφάσεις αὐτὲς στὴν πολιτικὴ δράση τοῦ Ζωγράφου εἶναι, νομίζω, ἡ ἐξέταση ἐκείνων τῶν παραγόντων, ποὺ ἐμφανίζονται κοινοὶ σὲ ὅλους τοὺς δυτικοφερμένους πολιτικούς. Ἡ ἐπίδραση τῶν παραγόντων αὐτῶν εἶναι στὸν Ζωγράφο ἐμφανής, ἔτσι ποὺ νὰ κάνῃ τὴν περίπτωσή του σχεδὸν τυπικὴ.

Εἶναι λοιπὸν κοινὸ γνώρισμα σὲ ὅλους τοὺς φωτισμένους ἐκ δυσμῶν Ἕλληνες, ποὺ ἀνέπτυξαν δράση στὴν Ἑλλάδα, ἓνας βαθὺς διχασμός. Ἡ παιδεία καὶ τὰ ἰδανικά τους ἔχουν ἀποφασιστικὰ ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὴν δυτικὴ σκέψη καὶ πραγματικότητα. Αὐτὴ ἡ σκέψη ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ πραγματικότητα ἦταν, στὸ περισσότερο μέρος τους, ὄχι μόνον ξένες ἀλλὰ καὶ ἐχθρικὲς στὴν ἄλλη πραγματικότητα τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους. Συγχρόνως, τὰ δυτικὰ πρότυπα δὲν ἐπέτρεπαν στοὺς πολιτικούς μας νὰ κατανοήσουν τὰ καίρια προβλήματα τοῦ ἀγῶνα καὶ τοῦ ἔθνους, στὴν πραγματικὴ τους ἔκταση. Ἔτσι καὶ ἡ πρακτικὴ τους στὰ πλαίσια τοῦ ἀγῶνα ἦταν χωρὶς βαθύτερη ἐπαφὴ μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ, πολεμικὴ ἔνταση ποὺ διαπερνοῦσε τὸ ἔθνος.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ στρατιωτικὴ ἡγεσία ποὺ ξεπήδησε ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση, ἐνῶ διέθετε σωστὸ ἐνστικτο, δὲ μποροῦσε ὥστόσο, λόγῳ κυρίως τῆς ἑλλειψης εἰδικῶν γνώσεων, νὰ χειρισθῇ τὰ πολιτικὰ πράγματα τοῦ τόπου· μοιραῖα λοιπὸν προσέβλεπε στοὺς δυτικοθρεμμένους πολιτικούς μὲ αἰσθήματα ἀνάμικτα θαυμασμοῦ, καχυποψίας καὶ φθόνου.

Τέλος ἡ παλιὰ ἡγεσία τοῦ τόπου, αὐτὴ ποὺ δημιουργήθηκε στὰ 400 χρόνια τῆς σκλαβιάς, ἦταν προσκολλημένη στοὺς ὅρους ἀκριβῶς ποὺ τῆς ἐπέτρεπαν νὰ ἀνέλθῃ, μέσα στὰ πλαίσια τῆς τουρκικῆς διοίκησης. Δὲν ἔλειπε ὁ πατριωτισμός, ἔλειπε ἡ δυνατότητα νὰ κατανοήσῃ ἡ κάστα ἐκείνη τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἄλλων τοπικῶν παραγόντων, ὅτι ἡ ἐπανάσταση ἀνῆκε σὲ ὅλο τὸ ἔθνος καὶ ὄχι στὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς Ἑλλάδας, ποὺ εἶχαν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τους.

Ἔτσι ὁ Ζωγράφος καὶ οἱ ἄλλοι μορφωμένοι Ἕλληνες πολιτικοί, βρέθηκαν παγιδευμένοι ἀπὸ μιὰ πραγματικότητα ποὺ ὑπερέβαινε τὶς δυνατότητές τους· πραγματικότητα ποὺ ἡ μὀρφωση, ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ νοο-

τροπία τους δεν μπορούσε να κατακτήσει. Ἀξιοποίησαν λοιπόν, σὲ υπερβολική μάλιστα δόση, τὶς ἱκανότητες ποὺ ἀπέκτησαν στὸ ἐξωτερικό· τὴ γραφειοκρατική δεινότητα μέσα στὰ περίπλοκα ὀργανωτικά πλαίσια, ποὺ οἱ ἴδιοι κατασκεύασαν γιὰ νὰ ἀνέλθουν καὶ ποὺ ἀντανακλοῦσαν καὶ τὴ δυτικοφερμένη οὐτοπία καὶ τὸ ἀταβιστικὸ ἔνστικτο τοῦ κοτζάμπαση. Μέσα στὴ μαχόμενη τάξη δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἐνταχθοῦν, γιατί δὲν ἦταν πολεμιστές· οὔτε ὅμως ἤθελαν, οὔτε καὶ μπορούσαν, νὰ μένουν δίχως ἐπιρροή. Ἔτσι δούλεψαν πρὸς τὴ μοναδική κατεύθυνση ποὺ τοὺς ἦταν ἀνοιχτή, τὴ συμμαχία μὲ τὰ τοπικά στελέχη τῶν φατριῶν, τοὺς προκρίτους, γιὰ νὰ ἀποκτήσουν ἔτσι ἓνα στήριγμα στὸν ἴδιο τους τὸν τόπο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ δράση τους ἐπέβαλε μιὰ σχεδὸν τραγικὴ παραμόρφωση στὶς ἀρχές τους καὶ ἡ φιλοδοξία τους, ὅπως καὶ ἡ ἀναμφισβήτητη δεξιότητά τους, δεσμεύτηκε μέσα στὶς ἀτέλειωτες συνομοσίες, στὴ μικροπολιτικὴ καὶ τὴν ἀντίφαση.

Μὴν ἔχοντας συλλάβει τὴν πραγματικότητα τοῦ ἔθνους στὴν προοπτική της, μὴ μπορώντας νὰ συμμετάσχουν συνειδητὰ στὴν κοσμογονία της, στάθηκαν ἀλλοτριωμένοι μέσα στὴ δίνη τοῦ ἀγώνα, μὲ τὰ ἔτοιμα ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ σχήματά τους καὶ τὴν ἔμφυτη δεξιότητά τους, ἄλλοτε ἄγγελοι ἄλλοτε διάβολοι, ἀλλὰ πάντοτε προβληματικοί, κρύβοντας μέσα στὴν παρουσία τους ὅλο τὸ δράμα τῆς νεώτερης ἱστορίας μας· ἄξιοι νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν, πραγματικοὶ ἄνθρωποι —κλειδιά γιὰ τὴν κατανόηση τῶν προβλημάτων τῆς ἱστορίας μας, ἕως τὰ σήμερα.—